

◆ *Original Research Article*

The Intertwining of Social Construction of Gender and Iranian Women's Independent International Migrations

Ali Sharifi¹, Mohammad Taghi Abbasi-Shavazi^{2*}, Halimeh Enayat³,
Serajeddin Mahmoudiani⁴

Abstract

In this research, the study of gender in Iranian women's international migrations has been studied in the interpretive paradigm and the qualitative methodology of Grounded Theory. The data were collected through in-depth interviews with independent immigrant Iranian women living in Western developed countries, using snowball sampling. Theoretical saturation was reached after 15 interviews. The core category was 'femininity and closure' and the causal conditions governing the core category were 'patriarchy, women and feelings of insecurity, gender restrictions, gender stereotypes and social exclusion of women'. The participants' strategy against the core category was "liberation from institutionalized patriarchy". The findings show that the social context and the intervening factors shaped the confrontation between female agency with male structures in Iran, which influenced women's migration strategy. The women migrated to seek more opportunities for their femininity and self-realization. The research findings indicate that gender as a social and cultural construct is closely linked to women's migration process.

Keywords: Women; Gender; Patriarchy; Closure; International migration

---

Received: 2023-10-07

Accepted: 2023-12-23

1. PhD Candidate in Sociology, Department of Sociology & Social Planning, Shiraz University, Shiraz, Iran; sharifiali462@gmail.com
- 2*. Assistant Professor, Department of Sociology & Social Planning, Shiraz University, Shiraz, Iran (Corresponding Author); mtabbasi@rose.shirazu.ac.ir
3. Professor, Department of Sociology & Social Planning, Shiraz University, Shiraz, Iran; henayat@rose.shirazu.ac.ir
4. Associate Professor of Demography, Department of Sociology & Social Planning, Shiraz University, Shiraz, Iran; s.mahmoudiani@shirazu.ac.ir

---

E-ISSN: 2981-1066 / © Population Association of Iran. This is an open access article under the CC BY 4.0 License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

DOI: <https://doi.org/10.22034/jpai.2024.2012821.1309>

Introduction

Iran has witnessed a significant increase in the share of women migrants since 2015. However, migration studies in Iran, have largely overlooked the growing and independent participation of women in these movements. This research aims to answer the following question: what are the conditions and platforms that enable independent international migration among Iranian women?

Method and data

This study used a qualitative approach and collected data through in-depth interviews technique and grounded theory techniques. The study participants were Iranian women who migrated independently and resided in developed Wwestern countries. The data collection was done using semi-structured in-depth interviews and non-probability purposive sampling based on the snowball method.

Findings

Through continuous comparison of the data, 523 quotations were extracted. 106 concepts or open codes emerged from these quotations in the open coding stage. After reviewing the data and comparing the concepts repeatedly, 14 categories were extracted. These categories were categorized as causal conditions, intervening factors, background factors, strategy, and consequences in the central and selective coding stages. The main categories of the research are shown in Table 1.

Table 1: The categories extracted from qualitative data analysis

Core category	The main categories	The Nature of categories
Femininity and closure	Patriarchy	Casual condition
	Woman and insecurity	
	Gender stereotypes	
	Gender-based deprivations	
	Social exclusion of women	
	the instability of Iran's general situation	Contextual condition
	ideological hegemony	
	lack of meritocracy	
	academic inefficiency	
	immigration network	Intervening conditions
	University as launch pad	
	liberation from institutionalized patriarchy	Strategy
	disembedded and migration	Consequence

Conclusion and Discussion

The findings indicate that female gender, along with economic, political and ideological categories, as well as dissatisfaction with the administrative system and the academic institution, influenced the migration and disembedding process of these women.

In their narratives, most of these independent women migrants to Western industrialized countries have talked about the prominent role of categories associated with the female gender in shaping their migration. These categories have been identified under the headings of patriarchy, women and the sense of insecurity, gender-related stereotypes, gender-based deprivation and social exclusion of women, which, together with economic and political instability, ideological hegemony, lack of meritocracy and dissatisfaction with the institution of the university, motivated these women to migrate to Western developed countries.

The migration network, as the communication links with abroad, and the university platform as an environment that introduces people to the outside world and its facilities and opportunities, also facilitated their migration. In other words, the confrontation of female agency with male structures under the influence of background conditions and intervening factors led to the migration of the participants, which can be called "emergency-based selection" or "forced selection".

Based on the results of this study, to reduce the outflow of women's migration, it is recommended that political institutions try to weaken the patriarchal system that dominates the various domains of women's lives. They should also create the conditions for the participation and recognition of more women in different sectors of society and reduce the gender gap in the country.

Acknowledgments

This article is based on the doctoral dissertation of the first author in the field of sociology, completed at the Faculty of Economics, Management, and Social Sciences of Shiraz University. The authors appreciate the participants in the interviews of the research and the anonymous reviewers of the present paper for their constructive feedbacks.

References

- Afyouni, S., & Ghasemi, A. (2019). Analysis of Women's Lived Experience of Migration (The Study of Women's Cross-Border Migration). *Social Sciences*, 26(87), 155-178. [In Persian]. <https://doi.org/10.22054/qjss.2020.46305.2146>
- Ahmad, A. (2017). *Everyday Conversions: Islam, Domestic Work, and South Asian Migrant Women in Kuwait*. Duke University Press. <https://doi.org/10.1215/9780822373223>
- Andrews, A., & Shahrokni, N. (2014). Patriarchal Accommodations: Women's Mobility and Policies of Gender Difference from Urban Iran to Migrant Mexico. *Journal of Contemporary Ethnography*, 43(2), 148-175. <https://doi.org/10.1177/0891241613516628>
- Arabestani, M. (2018). *Desire to Leave, Emigration in the Iranian Intersubjectivity*. Research Institute for Culture, Art and Communication, Tehran. [In Persian].
- Bircan, T., & Yilmaz, S. (2023). A critique of gender-blind migration theories and data sources. *International Migration*, 61(4), 170-185. <https://doi.org/10.1111/imig.13088>
- Boyd, M., & Grieco, E. (2003). Women and Migration: Incorporating Gender into International Migration Theory. *Migration Information Source*, 1(35), 28. <https://citeseerx.ist.psu.edu/document?repid=rep1&type=pdf&doi=7dc93e577c70af59c3b83029889f54bb1f80a101>
- Castles, S., & Miller, M. J. (2018). *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World* (Translated to Persian by Taefi, A). Tehran: Sociologists Publication. [In Persian].
- Chant, S. and Radcliffe, S. A. (1992) 'Migration and Development: The Importance of Gender', in S. Chant (ed.), *Gender and Migration in Developing Countries*. (pp: 1-29). London: Belhaven Press.
- Cortina, J., Taran, P. & Raphael, A. (2014). *Migration and Youth: Challenges and Opportunities*. Global Migration Group/ UNICEF/ Chapter 4. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000227720>
- Creswell, J. W., & Creswell, J. D. (2005). *Mixed methods research: Developments, debates, and dilemma* (pp. 315-26). Oakland, CA: Berrett-Koehler Publishers.

- Curran, S. R., Shafer, S., Donato, K. M., & Garip, F. (2006). Mapping Gender and Migration in Sociological Scholarship: Is it Segregation or Integration? *International Migration Review*, 40(1), 199-223.
<https://doi.org/10.1111%2Fj.1747-7379.2006.00008.x>
- Donato, K. M., & Gabaccia, D. (2015). *Gender and International Migration: From the Slavery Era to the Global Age*. Russell Sage Foundation.
- Donato, K. M., Gabaccia, D., Holdaway, J., Manalansan IV, M., & Pessar, P. R. (2006). A Glass Half Full? Gender in Migration Studies. *International Migration Review*, 40(1), 3-26. <https://doi.org/10.1111/j.1747-7379.2006.00001.x>
- Elo, M., Aman, R., & Täube, F. (2020). Female Migrants and Brain Waste—A Conceptual Challenge with Societal Implications. *International Migration*, (Special Issue Article).
<https://doi.org/10.1111/imig.12783>
- Esmaeli, N., & Mahmoudian, H. (2017). Determinants in the women's migration to Hamedan. *Contemporary Sociological Research*, 10(6), 61-83. [In Persian].
<https://doi.org/10.22084/csr.2017.10542.1125>
- Ferrant, G., Loiseau, E., & Nowacka, K. (2014). *The Role of Discriminatory Social Institutions in Female South-South Migration*. Paris: OECD Development Centre.
- Fleury, A. (2016). Understanding Women and Migration: A Literature Review. Global Knowledge Partnership on Migration and Development Working Paper, 8.
https://www.oecd.org/dev/development-gender/SIGI%20and%20Female%20Migration_final.pdf
- Gabaccia, D., & Donato, K. M. (2015). *Gender and International Migration*. Russell Sage Foundation.
- Gaetano, A. M. (2015). *Out to Work: Migration, Gender, and the Changing Lives of Rural Women in Contemporary China*. University of Hawaii Press.
- Heaman, M., et al. (2013). Migrant women's utilization of prenatal care: a systematic review. *Maternal and Child Health Journal*, 17(5), 816-836.
<https://doi.org/10.1007/s10995-012-1058-z>

- Hofmann, E. T. (2014). Does gender ideology matter in migration? Evidence from the Republic of Georgia. *International Journal of Sociology*, 44(3), 23-41.
<https://doi.org/10.2753/IJS0020-7659440302>
- Iran Migration Observatory (2022), Iran Migration Outlook, 2022. [In Persian].
<https://imobs.ir/outlook/detail/22>
- Jacka, T. (2014). *Rural women in urban China: Gender, migration, and social change*. Routledge.
- Kabir, H. (2021). Notion of belonging in the nation-state: gendered construction of international migration aspirations among university students in Bangladesh. *Migration Letters*, 18(4), 463-476.
<https://migrationletters.com/index.php/ml/article/view/1158>
- Khaje Nouri, B., & Sharifi, A. (2022). An Overview of the Contexts, Types and Consequences of Women's International Migration. *Quarterly Journal of Women and Society*, 13(49), 53-74. [In Persian]. <https://doi.org/10.30495/IJVI.2022.22856.3019>
- Mahler, S. J., & Pessar, P. R. (2006). Gender Matters: Ethnographers Bring Gender from the Periphery Toward the Core of Migration Studies. *International Migration Review*, 40(1), 27-63. <https://doi.org/10.1111/j.1747-7379.2006.00002.x>
- Mahmoudian, H., Razeghi-Nasrabad, H. B., & Karegar Shooraki, M. R. (2009). Skilled Migrant Women in Tehran. *Woman in Development & Politics*, 7(4), 51-70. [In Persian]. https://jwdp.ut.ac.ir/article_19743.html
- Mahmoudiani, S., & Mahmoudian, H. (2018). Contexts of Propose of Family Migration by Migrant Women Living in Tehran Province. *Journal of Population Association of Iran*, 13(25), 9-32. [In Persian]. https://www.jpaiassoc.ir/article_36221.html
- Mobaraki, M. (2012). The Tendency to Migrate Abroad among Tehranian Women and the Factors Related to It in the Academic Year 2011-2012, Master's Thesis in Sociology, Payame Noor University. [In Persian].
<https://ganj.irandoc.ac.ir/#/articles/5fbd2d1a064bf47ee12bfd199bda20c5>
- Moshfegh, M., & Khazai, M. (2015). A Study on Characteristics and Determinants of Independent Woman Migrants in Iran. *Women's strategic studies*, 17(67), 85-124. [In Persian]. https://www.jwss.ir/article_12429.html

- Nazari, S. (2016). Explaining the Tendency to Migrate Abroad among Iranian Female Students, Master's Thesis in Women's Studies, Alzahra University [In Persian]. <https://ganj.irandoc.ac.ir/#/articles/fc970bcb4f0733486e3e406cd6118804>
- Ortiz, V. (1996). Migration and Marriage among Puerto Rican Women. *International Migration Review*, 30(2), 460-484. <https://doi.org/10.1177/019791839603000204>
- Parrado, E. A., & Flippen, C. A. (2005). Migration and Gender among Mexican Women. *American Sociological Review*, 70(4), 606-632. <https://doi.org/10.1177/000312240507000404>
- Pedraza, S. (1991). Women and Migration: The Social Consequences of Gender. *Annual Review of Sociology*, 17(1), 303-325. <https://doi.org/10.1146/annurev.so.17.080191.001511>
- Ruyssen, I., & Salomone, S. (2018). Female migration: A way out of discrimination?. *Journal of Development Economics*, 130, 224-241. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jdeveco.2017.10.010>
- Sadeghi, R., & Valadvand, L. (2015). Gender and Migration: A Sociological Analysis of Gender Differentials in Internal Migration in Iran. *Journal of Contemporary Sociological Research*, 4(7), 55-78. [In Persian]. https://www.csr.basu.ac.ir/article_1561.html
- Sandelowski, M., & Barroso, J. (2002). Reading qualitative studies. *International Journal of Qualitative Methods*, 1(1), 74-108. <https://doi.org/10.1177/160940690200100107>
- Shahbazin, S., Sadeghi, R., & Rezaei, M. (2021). Internal Migration Research in Iran: A Scoping Review. *Journal of Population Association of Iran*, 16(31), 343-373. [In Persian]. <https://doi.org/10.22034/jpai.2022.539684.1200>
- Sharifi, A., & Shahnazi, R. (2023). Migration and Development: Benefits of International Migration for Origin Countries. *Journal of Social Continuity and Change (JSCC)*. [In Persian]. <https://doi.org/10.22034/JSCC.2023.19871.1075>
- Strauss, A, & Corbin, J. (2012). *Basic of qualitative research: Techniques and procedures for developing theory* (Translated to Persian by Afshar, E.), Tehran: Ney publication.

- Tong, A., Sainsbury, P., & Craig, J. (2007). Consolidated criteria for reporting qualitative research (COREQ): a 32-item checklist for interviews and focus groups. *International Journal for Equality in Health Care*, 19(6), 349-357.
<https://doi.org/10.1093/intqhc/mzm042>
- Uteng, T.P (2011). Gender and Mobility in the Developing World, Background Paper, World Development Report, World Bank.
- Vianello, F. A. (2013). Ukrainian Migrant Women's Social Remittances: Contents and Effects on Families Left Behind. *Migration Letters*, 10(1), 91-100.
<https://ideas.repec.org/a/mig/journal/v10y2013i1p91-100.html>
- Walby, S. (1990). From private to public patriarchy: the periodization of British history. *Women's Studies International Forum*, 13(1-2), 91-104.
[https://doi.org/10.1016/0277-5395\(90\)90076-A](https://doi.org/10.1016/0277-5395(90)90076-A)
- Zare-Mehrjardi, R., Fouladiyan, M., Hassani-Darmian, G., & Ghasemi-Ardahae, A. (2022). Qualitative Study of Women's Independent Migration Processes to Tehran City (Case Study of Migrant Women of Yazd Province). *Journal of Population Association of Iran*, 17(33), 269-306. [In Persian].
<https://doi.org/10.22034/JPAI.2023.562852.1251>

Citation:

Sharifi, A., Abbasi-Shavazi, M.T., Enayat, H., & Mahmoudiani, S. (2024) The Intertwining of Social Construction of Gender and Iranian Women's Independent International Migrations, *Journal of Population Association of Iran*, 18(36), 305-357.
<https://doi.org/10.22034/jpai.2024.2012821.1309>

ارجاع:
شریفی، علی، عباسی شوازی، محمدتقی، عنایت، حلیمه و محمودیانی، سراج‌الدین (۱۴۰۲). درهم‌تنیدگی‌های ساخت اجتماعی جنسیت و مهاجرت‌های مستقل بین‌المللی زنان ایرانی، *نامه انجمن جمعیت‌شناسی ایران*، ۱۸ (۳۶)، ۳۰۵-۳۵۷.
<https://doi.org/10.22034/jpai.2024.2012821.1309>

درهم‌تنیدگی‌های ساخت اجتماعی جنسیت و مهاجرت‌های مستقل بین‌المللی زنان ایرانی

علی شریفی^۱، محمد تقی عباسی‌شوازی^۲، حلیمه عنایت^۳، سراج‌الدین محمودیانی^۴

چکیده

این پژوهش به مطالعه درهم‌تنیدگی‌های ساخت اجتماعی جنسیت در مهاجرت‌های مستقل بین‌المللی زنان ایرانی، براساس پارادایم تفسیری و روش‌شناسی کیفی پرداخته است. روش مورد استفاده نظریه‌ی زمینه‌ای و جامعه‌ی مورد مطالعه زنان مهاجر مستقل ایرانی ساکن در کشورهای توسعه‌یافته‌ی غربی بوده است. ابزار جمع‌آوری داده‌ها مصاحبه‌ی عمیق و نمونه‌گیری با روش گلوله‌برفی و به‌صورت نظری و هدفمند بوده که بعد از ۱۵ مصاحبه اشباع نظری حاصل شده است. مطابق با تحلیل‌ها و یافته‌های پژوهش، مقوله‌ی هسته «زن بودگی و انسداد» احصا شده و شرایط سبب‌ساز حاکم بر آن «مردسالاری، زن و احساس ناامنی، محدودیت‌های جنسیت‌بنیان، کلیشه‌های جنسیتی و طرد اجتماعی زنان» بوده‌اند. نتایج حاکی است که در بستر برهم‌کنش‌های زمینه‌ی اجتماعی و عوامل مداخله‌گر، تقابل عاملیت زنانه با ساختارهای مردانه در ایران، راهبرد این دسته از زنان را مهاجرت به فراسوی مرزها رقم زده است؛ محیطی که به‌زعم زنان مهاجر مستقل، گشایش انسدادهای مترتب بر زنانگی و خودشکوفایی خویش را در آن جستجو می‌کرده‌اند. یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که فرایند مهاجرت زنان درهم‌تنیده با جنسیت به‌عنوان سازه‌ای اجتماعی فرهنگی است.

واژگان کلیدی: زنان، جنسیت، پدرسالاری، انسداد، مهاجرت بین‌المللی

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۰/۰۲

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۷/۱۵

۱. دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی، دانشکده اقتصاد، مدیریت و علوم اجتماعی، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران؛ sharifali462@gmail.com
۲. استادیار جامعه‌شناسی، دانشکده اقتصاد، مدیریت و علوم اجتماعی، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران (نویسنده مسئول)؛ mtabbasi@rose.shirazu.ac.ir
۳. استاد جامعه‌شناسی، دانشکده اقتصاد، مدیریت و علوم اجتماعی، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران؛ henayat@rose.shirazu.ac.ir
۴. دانشیار جمعیت‌شناسی، دانشکده اقتصاد، مدیریت و علوم اجتماعی، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران؛ s.mahmoudiani@shirazu.ac.ir

DOI: <https://doi.org/10.22034/jpai.2024.2012821.1309>

مقدمه و بیان مسأله

جامعه‌ی ایران در طول چند دهه‌ی گذشته همواره فراز و فرودهای مهاجرتی را پشت سر گذاشته است. با این حال کشور در حال تجربه‌ی یکی دیگر از دوره‌های اوج مهاجرتی خود به خارج از کشور است (رصدخانه مهاجرت ایران، ۱۴۰۱). به‌ویژه این افزایش در سهم جمعیت نیروهای تحصیلکرده و جمعیت زنان چشم‌گیر بوده است. در مورد ایران در مهاجرت‌های خارجی در سال ۲۰۰۰ به ازای هر ۱۴۰ مرد ۱۰۰ زن وجود داشته که این نسبت در سال ۲۰۱۵ به ۱۱۲ مرد در مقابل ۱۰۰ زن کاهش یافته است. ترکیب جنسی مهاجران از سال ۲۰۱۵ تا ۲۰۱۷ به نفع زنان تغییر کرد و به ۸۸ مرد در مقابل ۱۰۰ زن رسید. بنابراین از سال ۲۰۱۵ به بعد سهم زنان مهاجر نسبت به مردان به‌طور قابل‌توجهی افزایش یافته است و می‌توان از آن به‌عنوان زنانه شدن مهاجرت‌های خارجی در ایران یاد کرد (مشفق، ۱۳۹۷). زنانه شدن مهاجرت به معنای حضور بیش از پیش زنان در روندهای مهاجرتی و همچنین افزایش مهاجرت‌های مستقل زنان از مهم‌ترین تحولات مهاجرتی دهه‌های اخیر بوده است (Hugo, 1993) که کاستلز و میلر^۱ (۱۳۹۶) نیز آن را یکی از پنج ویژگی اصلی عصر مهاجرت در دوران معاصر بر شمرده‌اند. طبق آمارهای موجود، در سال ۲۰۲۱ بالغ بر ۵۲ درصد اقامت‌های دائم صادرشده برای ایرانیان در کانادا، ۴۵ درصد در فنلاند و ۴۹ درصد در استرالیا مربوط به زنان بوده است (رصدخانه مهاجرت ایران، ۱۴۰۱). با وجود افزایش سهم زنان در مهاجرت‌ها، در مطالعات مهاجرتی در ایران به‌ندرت به حضور فزاینده و مستقل زنان در این جابجایی‌ها پرداخته شده است؛ زیرا غالباً مهاجرت زنان به‌صورت تبعی و وابسته به مردان در نظر گرفته شده است. عاملیت و اقدام مستقل این زنان به مهاجرت فراسوی مرزها در عین وجود محدودیت‌های ساختاری و کلیشه‌های جنسیتی رایج می‌تواند در نتیجه‌ی خوانش متفاوت این زنان از وضعیت خود در جامعه‌ی ایران باشد که در نتیجه، چرایی و چگونگی مهاجرت را برای این دسته از زنان با سایرین متفاوت و قابل‌تامل سازد.

یکی از ویژگی‌های ساخت اجتماعی جنسیت در جوامع مختلف که می‌تواند زندگی زنان را متاثر کند نابرابری‌های جنسیتی است. طبق گزارش اخیر مجمع جهانی اقتصاد، فاصله‌ی جنسیتی در جهان برای رسیدن به برابری کامل و با حفظ سرعت فعلی، به ۹۹/۵ سال زمان نیاز دارد. ایران در شاخص شکاف جنسیتی در سال ۲۰۲۰ از میان ۱۵۳ کشور رتبه ۱۴۸ را به خود اختصاص داده و جایگاه آن در مقایسه با سال ۲۰۱۸، شش پله نزول داشته است. جایگاه ایران در میان ۱۹ کشور خاورمیانه و شمال آفریقا نیز در رتبه ۱۶ و قبل از سوریه، عراق و یمن می‌باشد (پایگاه تحلیلی خبری عصر ایران، ۱۳۹۸). تجربه‌ی این نابرابری‌ها و اقتضائات جنسیتی می‌تواند ابعاد مختلف زندگی زنان را تحت تاثیر قرار دهد. در نتیجه امکان تاثیرپذیری ابعاد مختلف مهاجرت زنان از ساخت اجتماعی جنسیت قابل تامل و نیازمند مطالعه است. منظور از مهاجرت مستقل، مهاجرتی است که زنان در آن به‌طور مستقل دست به کنش زده و به تنهایی و مستقل از خانواده آن را رقم می‌زنند.

آنچه دارای اهمیت و ضروری به نظر می‌رسد حرکت به سمت پژوهش‌هایی است که شنوای صدای زنانی باشند که با وجود تمام قیود ساختاری و جنسیتی موجود با عاملیت خود دست به کنش زده مهاجرت را به‌عنوان یک انتخاب برگزیده و به تنهایی قدم در مسیر جدیدی گذاشته‌اند. همچنین بهره‌ی قابل توجه مطالعات پراستناد این حوزه در مقیاس جهانی از پارادایم تفسیری و توصیه‌ی معدود محققان کشور در این حوزه مبنی بر ضرورت استفاده از روش‌شناسی کیفی و نگاه‌های جنسیتی (مشفق و خزایی، ۱۳۹۴؛ صادقی و ولدوند، ۱۳۹۴؛ اسماعیلی و محمودیان، ۱۳۹۶؛ افیونی و قاسمی، ۱۳۹۸؛ شهبازین، صادقی و رضایی، ۱۴۰۰؛ خواجه‌نوری و شریفی، ۱۴۰۱). برای بازنمایی هر چه بهتر ابعاد وسیع و پیچیده‌ی مهاجرت زنان به‌ویژه مهاجرت‌های مستقل زنان، تصدیقی بر اهمیت و ضرورت مطالعه‌ی پیش رو می‌باشد.

بنا به ضرورت و اهمیت ذکر شده، این مطالعه به دنبال آن است که برای فهم هرچه بهتر چگونگی و چرایی مهاجرت‌های مستقل بین‌المللی زنان به این پدیده از نگاه خود زنان مهاجر نگرینسته و به کشف و فهم نظام معنایی زنان از مهاجرت در بستر اجتماعی و فرهنگی جامعه

ایران بپردازد؛ به بیان دیگر سؤال اصلی این پژوهش این است که شرایط و بسترهای شکل‌گیری مهاجرت مستقل بین‌المللی در بین مشارکت‌کنندگان تحقیق چیست؟

مرور ادبیات پژوهش

مرور ادبیات مهاجرت در خارج از کشور نشان می‌دهد که بعد از دهه‌ی ۱۹۶۰ میلادی همرا با جنبش زنان در غرب و افزایش آثار و مباحث مرتبط با زنان از یکسو، و از سوی دیگر افزایش کمی مهاجرت زنان باعث شده است که مطالعات مهاجرت به آرامی به نقش جنسیت در مهاجرت توجه بیشتری داشته باشد. در گذر زمان به‌منظور به میدان آوردن صداهای به‌ندرت شنیده شده‌ی زنان، نگاه‌های کمی‌گرایانه و مطالعات مبتنی بر مصادیق دوگانه‌ی زن/ مرد به سمت تحلیل‌های جنسیتی مهاجرت و استفاده از روش‌های کیفی و انسان‌شناختی حرکت کرده است. در دهه‌های اخیر حوزه‌ی مطالعاتی «جنسیت و مهاجرت» صبغه‌ای میان‌رشته‌ای به خود گرفته و رشته‌های مختلف جمعیت‌شناسی، جامعه‌شناسی، تاریخ، انسان‌شناسی، روانشناسی و اقتصاد به مطالعه‌ی آن پرداخته‌اند. به‌طور خلاصه ادبیات مهاجرت در خارج از کشور از مطالعه‌ی مهاجرت زنان به سمت تحلیل جنسیتی مهاجرت در بستری میان‌رشته‌ای در حرکت بوده است.

در این مطالعه برای تحلیل پژوهش‌های خارجی مرتبط با موضوع پژوهش از تحلیل علم‌سنجی با استفاده از نرم‌افزار Citespace بر روی داده‌های پایگاه اطلاعاتی وب آف ساینس (Web of Science) استفاده شده است. در مهم‌ترین این مطالعات، کوران^۱ و همکاران (۲۰۰۶) بر این نظرند که انتشارات جدیدتر نشان می‌دهند که چگونه فرایندهای مهاجرت و ساخت اجتماعی جنسیت به‌طور دو جانبه‌ای با یکدیگر در ارتباط‌اند. دوناتو^۲ و همکاران (۲۰۰۶) به جای زنان، بر جنسیت متمرکز شده‌اند و اذعان داشته‌اند که مهاجرت به خودی خود یک

1 Curran

2 Donato

پدیده‌ی جنسیتی شده است که به ابزارهایی نظری‌تر و تحلیلی‌تر از مطالعات نقش‌های جنسی و جنس به‌عنوان یک متغیر دوشقی نیازمند است. از منظر جاکا^۱ (۲۰۱۴) زنان مهاجر جوان برای به چالش کشیدن خود در بستر شهرهای بزرگ مهاجرت می‌کنند. آن‌ها امیدوارند که دانش و مهارت‌های جدید کسب کنند. محور اصلی بحث گائیتانو (۲۰۱۵) در مطالعه‌ی خود تمرکز بر این پرسش بوده است که آیا مهاجرت زنان را توانمند کرده و برابری‌های جنسیتی را بهبود بخشیده است؟ او اکیدا نشان می‌دهد که مهاجرت فرصت‌های زنان را برای عاملیت و عهده‌دار شدن فرصت‌های اقتصادی و اجتماعی افزایش داده و به آن‌ها اجازه می‌دهد زندگی بهتری برای خود و خانواده خود بسازند. دوناتو و گاباسیا^۲ (۲۰۱۵) با بررسی مطالعات زیادی از جمله جمعیت‌شناختی، تاریخی، زبان‌شناختی و انواع علوم اجتماعی بیان می‌دارند که زاناه شدن مهاجرت پدیده‌ی نوظهوری نیست و تاریخچه‌ای طولانی، پیچیده و اغلب استثماری و پر محنت دارد. احمد^۳ (۲۰۱۷) از قصه‌های زندگی زنان مهاجر کارگر خانگی برای به تصویر کشیدن خط سیر تغییرات شخصی روزمره آن‌ها در کویت استفاده می‌کند. همچنین اندروز^۴ و شاهرکنی (۲۰۱۴)، مهاجرت زنان در نتیجه‌ی محروم‌سازی‌های جنسیتی را در دو گروه مورد مطالعه قرار داده‌اند: اول اینکه چگونه زنان تهرانی در نتیجه‌ی محروم‌سازی آن‌ها از حمل‌ونقل عمومی، تبدیل به گروه عظیمی از رانندگان اتوبوس در آمریکا شده‌اند؛ دوم: چگونه زنان روستایی سان‌پرادو در مکزیک در نتیجه‌ی محرومیت از مشارکت در سیاست‌گذاری‌های روستایی، تبدیل به گروه غالب در مهاجران وارد شده به ایالات متحده شده‌اند. ایلو، آمان و تاوب (۲۰۲۰) بر این نظرند که در جهانی که میل به مفهوم‌پردازی‌های مردانه دارد با وجود زنانه‌شدن فزاینده‌ی مهاجرت‌ها، مهاجران زن مهارت‌مند به‌ویژه در نتیجه‌ی جنبه‌های نهادی بیرونی و تبعیض، و

---

1 Jacka

2 Gabaccia

3 Ahmed

4 Andrews

5 Elo

همچنین عرف‌های درونی‌شده و هنجارهای فرهنگی اجتماعی از هدررفت توانمندی‌های خود رنج می‌برند.

ادبیات داخلی حوزه‌ی مهاجرت غالباً با بررسی علل مهاجرت‌ها، سنجش گرایش به مهاجرت، پیامدهای مهاجرت‌ها و انطباق مهاجران به‌دنبال توصیف، تبیین و آسیب‌شناسی رخداد مهاجرت بوده‌اند. حتی با وجود چنین سنخ‌بندی‌هایی، پرداختن صرف به موضوع مهاجرت زنان و ابعاد جنسیتی مهاجرت به‌ویژه مهاجرت‌های بین‌المللی و مستقل زنان در ادبیات مهاجرت ایران کم‌تعداد بوده و موارد اندک موجود هم غالباً به‌صورت کمی و به‌صورت تک متغیرهایی از یک طرح تحقیق به سنجش و تبیین مصادیق جنسیتی در قلمرو مهاجرت‌های داخلی پرداخته‌اند. از جمله‌ی این مطالعات می‌توان به محمودیانی و محمودیان (۱۳۹۷)، اسماعیلی و محمودیان (۱۳۹۶)، صادقی و ولدوند (۱۳۹۴) و مشفق و خزایی (۱۳۹۴) اشاره کرد. مطالعات اندکی نیز در سال‌های اخیر با روش‌های کیفی به مطالعه‌ی این حوزه پرداخته‌اند. این مطالعات بیشتر به مطالعه‌ی تجربیات زندگی روزمره زنان، علل و پیامدهای مهاجرت‌های زنانی که برای تحصیل به خارج رفته‌اند (افیونی و قاسمی، ۱۳۹۸؛ نظری، ۱۳۹۵) و فرایندهای مهاجرت مستقل زنان در مقیاس داخل پرداخته‌اند (زارع مهرجردی و همکاران، ۱۴۰۱).

در بررسی این مطالعات لازم به ذکر است که مطالعات انجام شده در داخل کشور بیشتر به بررسی پدیده‌ی مورد نظر در کلیت خود پرداخته‌اند. با توجه به کلیشه‌ها و هنجارهای جنسیتی غالب در کشور و حتی به درجاتی موجود در خارج از کشور، مهاجرت‌های بین‌المللی زنانی که به‌طور مستقل و به‌ویژه به‌طور مجرد چنین انتخابی را برگزیده‌اند و در نقش کنشگری مستقل قدم در چنین مسیر ناشناخته و احتمالاً پر فراز و نشیبی گذاشته‌اند، پدیده‌ای خاص‌تر و نیازمند فهم عمیق‌تر به ویژه با رویکردی کیفی برای واکاوی در هم‌تنیدگی‌های جنسیت با فرایند مهاجرت‌های مستقل زنان می‌باشد.

علاوه‌براین، با توجه سمت و سوی ادبیات جهانی مهاجرت و روندهای پیش‌گفته از جمله زنانه‌شدن مهاجرت‌های بین‌المللی در جهان و در سال‌های اخیر در ایران، به‌نظر می‌رسد بخشی از مطالعات مهاجرت باید نسبت به تحلیل‌های جنسیتی مهاجرت حساس شوند و به‌جای انجام

مطالعات کورجنس و یا صرفاً مطالعه مهاجرت زنان، به نقش ساخت اجتماعی جنسیت در مهاجرت‌های زنان پردازند. تحقق چنین امری ملازم با شکل‌گیری نگاه‌های بین‌رشته‌ای و حرکت در جهت مطالعات کیفی برای فهم عمیق ابعاد جنسیتی این پدیده است. این پژوهش بر آن است که با مطالعه‌ی گروهی از زنان جامعه‌ی هدف، به پدیده‌ی مهاجرت‌های بین‌المللی از نگاه زنان ایرانی کنش‌گری که نقشی مستقل در اتخاذ چنین انتخابی داشته‌اند نگریسته و به‌صورت خاص‌تر با واکاوی تجربه‌ی ساخت اجتماعی جنسیت توسط زنانی که نه صرفاً از مسیرهای تحصیلی ترک وطن کرده‌اند، به فهم عمیق‌تر این پدیده نائل آمده و بخشی از خلاءهای تحقیقاتی این حوزه را پر کند.

چارچوب مفهومی

غالب نظریات کلاسیک مهاجرت در تبیین مهاجرت رویکرد اقتصادی داشته‌اند. نظریه‌ی اقتصاد نئوکلاسیک یا نظریه‌ی تعادل و تئوری‌های جاذبه و دافعه که سهم غالب را در تبیین‌های نظری حوزه مهاجرت عهده‌دارند از مهم‌ترین این نظریات است. در این رویکرد مهاجرت با نابرابری درآمد، انتظارات شغلی، دافعه‌ها و جاذبه‌های اقتصادی تبیین می‌شود. رویکردهای دیگر همچون رویکرد تاریخی- ساختاری که مهاجرت را به‌عنوان پدیده‌ای می‌داند که منحصر در پاسخ به شرایط ساختاری ایجاد شده در بستر تاریخی صورت می‌گیرد و رویکرد نهادی- سیاسی که بر نقش دولت‌ها و قوانین در جریان‌های مهاجرتی تأکید می‌کند نیز رویکردهای نظری مکمل هستند (صادقی و ولدوند، ۱۳۹۴). نظریات کلاسیک مهاجرت توانایی کمی در تحلیل جنسیت در مهاجرت زنان دارند. نظریه‌های فمینیستی به دنبال تفسیر پدیده‌های اجتماعی از نگاه خود زنان هستند تا تفاسیر تازه‌ای از واقعیت‌ها به‌دست دهند به‌طوری که بازتاب‌دهنده‌ی منافع زنان باشند و مقولاتی را که بر سرکوب و انقیاد زنان سرپوش می‌گذارند، به‌بوته نقد بگذارند. این رویکرد بر موضوع نابرابری تأکید داشته و نابرابری‌های موجود در بسترهای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی را زمینه‌ساز مهاجرت زنان می‌داند.

تئوری جنسیتی بوید و گرایکو^۱ (۲۰۰۳) روابط، نقش‌ها و سلسله مراتب جنسیتی را در سه مرحله‌ی قبل، حین و بعد از مهاجرت زنان تاثیر گذار می‌داند. یوتنگ تحرک مکانی و مهاجرت را نوعی «استراتژی دسترسی» به امتیازات اجتماعی مطرح می‌کند؛ در مواقعی که زنان با محدودیت دسترسی مواجه‌اند، جابجایی و تغییر محل سکونت یکی از راه‌کارهاست (Uteng, 2011). رویکرد استراتژی خانوار روابط قدرت و ساختارهای تصمیم‌گیری در خانواده را بر مهاجرت زنان تاثیرگذار می‌داند. رویکرد رفتاری رفتارهای مهاجرتی را تحت تاثیر ایدئولوژی‌ها و هنجارهای فرهنگی تعیین‌کننده‌ی نقش‌های جنسیتی می‌داند (Chant and Radcliffe, 1992). نظریه‌ی نقش‌های جنسیتی ایدئولوژی‌ها و نقش‌های جنسیتی را تعیین‌کننده‌های اساسی در تصمیم‌گیری‌های مهاجرتی زنان می‌دانند (Hofmann, 2014). این نظریات بر اهمیت انگیزه‌های غیراقتصادی در مهاجرت زنان تاکید دارند و بر این باورند که عوامل غیراقتصادی همچون محدودیت‌ها و تبعیض‌های جنسیتی در بستر اجتماعی- فرهنگی و اجتماعی خانواده و جامعه‌ی مبدأ عامل اصلی مهاجر زنان می‌باشد (زارع مهرجردی و همکاران، ۱۴۰۱).

طبق نظریه محرومیت نسبی که توسط استارک مطرح شده است مهاجرت پاسخ نهایی به محرومیت نسبی است. محرومیت نسبی وقتی معنا پیدا می‌کند که نوعی از بهره‌مندی در جامعه (جهانی) رواج دارد و مورد تایید است، ولی افرادی به هر دلیلی از دست‌یازی به آن محرومند (عریستانی، ۱۳۹۷). وقتی فرد نتواند به هدف‌های با ارزش در داخل سازمان موجود دست یابد و احساس کند که منابع لازم برای رفع محرومیت‌هایش در خارج از سازمان اجتماعی او وجود دارد، در آن صورت مهاجرت می‌کند (ارشاد و حزباوی، ۱۳۸۴). می‌توان گفت که مهاجرت‌های بین‌المللی از آن جهت که در دنیای امروز تسهیل مقایسه بین شرایط زندگی در کشورهای مختلف از یکسو باعث احساس محرومیت نسبی در بین زنان شده و از سوی دیگر زنان را نسبت به فرصت‌های جدید آگاه کرده است، می‌تواند راهی برای دستیابی زنان و به‌ویژه زنان

جوان، به چنین فرصت‌هایی باشد. در واقع، آنچه احساس فقدان را تقویت می‌کند، نه محرومیت مطلق بلکه محرومیت نسبی است، که براساس مقایسه با دیگران پدید می‌آید.

با توجه به قرابت بحث جنسیت و پدرسالاری به نظریه پردازی‌های والبی در باب پدرسالاری نیز اشاره می‌شود. وی پدرسالاری را نظامی از ساختارها و کردوکارهای اجتماعی می‌داند که در آن زنان تحت سلطه، ستم و استثمار مردان هستند. پدرسالاری خصوصی سلطه‌ای است که در خانوار و از سوی فرد پدرسالار بر زن اعمال می‌شود. پدرسالاری عمومی شکل جمع‌تری دارد؛ زنان درگیر فضاهای عمومی مثل سیاست و بازار کار می‌شوند، اما از ثروت، قدرت و منزلت برکنار می‌مانند (گیدنز و ساتن، ۱۴۰۰: ۷۰۱-۷۰۲).

روش و داده‌ها

این پژوهش بر مبنای پارادایم تفسیری و با روش‌شناسی کیفی انجام شده است. استفاده از نظریه‌ی زمینه‌ای روشی مناسب برای پاسخ به سئوالات این تحقیق و قالب‌بندی بینادهنیت زنان مهاجر می‌باشد؛ چرا که در پژوهش نظریه‌ی زمینه‌ای به تولید فهمی از یک فرایند که به موضوعی واقعی مربوط است، مبادرت می‌ورزند (کرسول و کرسول، ۲۰۰۵). در این تحقیق از روش نظریه‌ی زمینه‌ای مد نظر اشتراوس و کوربین (سیستماتیک) استفاده شده است (اشتراوس و کوربین، ۱۳۹۰).

مشارکت‌کنندگان در این مطالعه گروهی از زنان ایرانی بوده‌اند که به‌طور مستقل مهاجرت کرده و ساکن کشورهای توسعه‌یافته‌ی غربی از جمله آمریکا، کانادا، آلمان، فرانسه، سوئد، هلند و جمهوری چک بوده‌اند و از شروع اقامت آن‌ها در کشورهای مقصد حداقل ۲ سال گذشته است. سن مشارکت‌کنندگان حداقل ۲۶ و حداکثر ۵۴ سال بوده است.

جدول ۱- مشخصات کلی مشارکت کنندگان

شماره	تحصیلات هنگام مصاحبه	سن هنگام مصاحبه	سال مهاجرت	مقصد مهاجرت	مدت اقامت در مقصد (سال)
۱	فوق لیسانس	۳۶	۱۳۹۷	فرانسه	۵
۲	دکتری	۴۲	۱۳۸۶	فرانسه-فنلاند	۱۵
۳	لیسانس	۲۶	۱۳۹۹	هلند	۲
۴	فوق لیسانس	۴۶	۱۳۹۲	سوئد-آلمان	۹
۵	لیسانس	۳۵	۱۳۹۶	آلمان	۵
۶	فوق لیسانس	۴۳	۱۳۹۸	کانادا	۳
۷	دکتری	۳۹	۱۳۹۰	فرانسه	۱۱
۸	فوق لیسانس	۳۳	۱۳۹۸	کانادا	۳
۹	فوق دیپلم	۴۰	۱۳۹۷	آلمان	۴
۱۰	دکتری	۳۵	۱۳۹۸	کانادا	۳
۱۱	لیسانس	۴۳	۱۳۹۶	آلمان	۵
۱۲	دکتری	۳۶	۱۳۹۳	آمریکا	۸
۱۳	دکتری	۵۴	۱۳۹۵	فنلاند	۶
۱۴	دکتری	۴۰	۱۳۹۹	جمهوری چک	۲
۱۵	دیپلم	۴۲	۱۳۹۱	آلمان	۱۰

از منظر رعایت اخلاق تحقیق، مشارکت‌کنندگان قبل از مصاحبه در جریان کلیت مطالعه قرار گرفتند و با رضایت شخصی و داوطلبانه به سئوالات مصاحبه پاسخ گفتند. به مشارکت‌کنندگان اطمینان داده شد که هویت و صدای ضبط شده‌ی آن‌ها محرمانه باقی خواهد ماند و تجارب آن‌ها تنها در جهت مقاصد علمی به کار گرفته خواهند شد. تمامی شرکت‌کنندگان اطمینان یافتند که در هر زمان که بخواهند می‌توانند از ادامه همکاری انصراف دهند. برای حفظ محرمانگی، تمامی اطلاعات شخصی مشارکت‌کنندگان از داده‌ها حذف و به هر مشارکت‌کننده، شماره‌ای بین ۱ تا ۱۵ اختصاص داده شد. مشخصات کلی مشارکت‌کنندگان در جدول ۱ آورده شده است.

محققان توصیه‌های چک‌لیست گزارش تحقیقات کیفی (COREQ¹) را به‌منظور شفافیت و جامعیت مطالعه‌ی کیفی حاضر مد نظر قرار داده‌اند (تانگ^۲ و همکاران، ۲۰۰۷). همچنین این مطالعه دارای کد اخلاق مصوب ۱۴۰۲/۳/۳ به شناسه IR.US.PSYEDU.REC.1402.015 از کمیته اخلاق در پژوهش دانشگاه شیراز می‌باشد.

در این پژوهش جمع‌آوری داده‌ها با استفاده از ابزار مصاحبه‌ی عمیق نیمه‌ساختاریافته بوده و نمونه‌گیری از نوع غیراحتمالی و هدفمند مبتنی بر روش گلوله‌برفی بوده است. بدین صورت که ابتدا با فرد یا افراد مطلع^۳ و حائز ویژگی‌های مورد نظر مصاحبه شد و از آن‌ها جهت معرفی نفراتی با ویژگی‌های مورد نظر طلب یاری شد. ویژگی‌های افراد معرفی شده توسط محقق بررسی می‌شد و در صورت تناسب با مطالعه، با آن‌ها مصاحبه صورت می‌گرفت. به دلیل عدم حضور بیشتر مصاحبه‌شوندگان در ایران مصاحبه‌ها عمدتاً از طریق تکنولوژی‌های ارتباطی آنلاین انجام شد. فرایند تحلیل مصاحبه‌ها به موازات انجام مصاحبه‌ها صورت گرفته و بعد از انجام ۱۵ مصاحبه محققان بر اشیاع داده‌ها اتفاق نظر پیدا کردند. مصاحبه‌ها به‌صورت فردی، نیمه‌ساختاریافته و در فاصله‌ی زمانی خردادماه تا مردادماه ۱۴۰۱ با متوسط زمان ۱ ساعت و ۴۳ دقیقه ضبط شدند. سؤال اصلی مصاحبه‌ها عبارت بود از "به‌عنوان یک زن مهاجر چه زمینه‌ها، بسترها و دلایلی در مهاجرت شما از ایران نقش داشته‌اند؟" و در طول مصاحبه نیز به فراخور بیانات مصاحبه‌شوندگان، سؤالات جزئی دیگری نیز به منظور کنکاش بیشتر در مسئله محوری تحقیق مطرح شده است.

برای افزایش دقت و اعتباربخشی به داده‌ها چندین ابزار از جمله تبدیل به متن کردن کلمه به کلمه‌ی مصاحبه‌ها، تعامل طولانی‌مدت با متن مصاحبه‌ها و بررسی دقیق، جامع و کنترل داده‌های کیفی برای تجزیه و تحلیل، به‌کار گرفته شده است. به‌علاوه در حین انجام مطالعه برای اخذ تصمیمات تحلیلی یادداشت‌برداری‌های مستمر راجع به نمونه‌گیری، جمع‌آوری، و تجزیه و تحلیل داده‌ها انجام شده است. هم‌اندیشی و تبادل نظر مستمر محققان هم‌زمان با پیش‌برد، جمع‌آوری و

---

1 The Consolidated Criteria for Reporting Qualitative Research

2 Tong

3 Informant

تحلیل داده‌ها نیز به اعتبار داده‌ها افزوده است (ساندولوسکی و باراسو^۱، ۲۰۰۲). همچنین تایید نتایج مطالعه توسط منتخبینی از مشارکت‌کنندگان به اعتبار کار افزود. تحلیل داده‌های کیفی با کمک نرم‌افزار مکس کیودا^۲ ۲۰۲۰ انجام شده که به دقت و اعتبار کار نیز افزوده است.

داده‌ها با استفاده از کدگذاری باز، محوری و گزینشی که توسط اشتراوس و کوربین (۱۹۹۸) توصیه شده است، تحلیل شده‌اند. تحلیل داده‌ها بعد از هر مصاحبه و با مقایسه‌ی مداوم و مستمر داده‌ها تا پدیدار شدن مفاهیم ادامه یافته است. سپس مطابق با اصول تحلیلی نظریه‌ی زمینه‌ای این مفاهیم به‌طور مکرر بازبینی، پالایش و جرح و تعدیل شده‌اند تا مقوله‌ی هسته و مدل پارادایمی تحقیق پدیدار گشته‌اند.

یافته‌ها

در نتیجه‌ی مرور و مقایسه‌ی مستمر داده‌ها در نهایت ۵۲۳ مصداق استخراج گردید. از این مصادیق در مرحله کد گذاری باز ۱۰۶ مفهوم یا کد باز به‌دست آمد. سپس بعد از مراجعات مکرر به داده‌ها و مقایسه مفاهیم ۱۴ مقوله استخراج گردید.

این مقولات در مراحل کدگذاری محوری و گزینشی در قالب شرایط سبب‌ساز، عوامل مداخله‌گر، عوامل زمینه‌ای، راهبرد و پیامد طبقه‌بندی شدند. شرایط سبب‌ساز مشتمل بر یک مقوله‌ی هسته و ۵ مقوله اصلی، عوامل زمینه‌ای مشتمل بر ۴ مقوله اصلی، و عوامل مداخله‌گر نیز مشتمل بر ۲ مقوله اصلی بوده‌اند. مقولات اصلی تحقیق در جدول ۲ و مدل پارادایمی برآمده از این مقولات در شکل ۱ نمایش داده شده است.^۳

1 Sandelowski & Barroso

2 MAXQDA

۱. به دلیل محدودیت در حجم مقاله، مفاهیم و مقولات فرعی در جدول مقولات نیامده است.

جدول ۲- مقولات اصلی پژوهش

ماهیت مقولات	مقولات اصلی	مقوله‌ی هسته
شرایط سبب‌ساز	مردسالاری زن و احساس ناامنی کلیشه‌های جنسیتی محرومیت‌های جنسیت‌بنیان طرد اجتماعی زنان	زن بودگی و انسداد
شرایط زمینه‌ای	ناپایداری وضعیت عمومی کشور فردستی ایدئولوژیک عدم شایسته‌سالاری ناکارآمدی آکادمیک	
شرایط مداخله‌گر	شبکه‌ی مهاجرت دانشگاه سکوی پرتاب	
راهبرد	رهایی از مردسالاری نهادینه شده	
پیامد	از جا کنده‌گی و مهاجرت	

(۱) شرایط سبب‌ساز

شرایط سبب‌ساز مجموعه عللی است که موجبات شکل‌گیری مقوله‌ی هسته بوده‌اند. این شرایط طی فرایندهای کدگذاری باز و کدگذاری محوری در قالب پنج مقوله با عناوین «مردسالاری»، «زن و احساس ناامنی»، «کلیشه‌های جنسیتی»، «محرومیت‌های جنسیت‌بنیان» و «طرد اجتماعی زنان» استخراج گردیده‌اند.

۱-۱- مردسالاری^۱

در این نوشتار واژگان مردسالاری و پدرسالاری به لحاظ معنایی یکسان و به معنای «نوعی سازمان اجتماعی براساس اقتدار مرکزی پدر در خانه که شامل سلطه‌ی تعمیم‌یافته‌ی مردان بر زنان در

1. Patriarchy

فضاهای عمومی نیز هست» به‌کار گرفته شده‌اند. مصادیق چنین سازوکارهایی از شکل‌های خصوصی آن به صورت اعمال سلطه‌ی مردسالارانه بر زن در منزل تا اشکال جمعی‌تر آن به صورت محدودیت زنان در دسترسی به ثروت، قدرت و منزلت در فضاهای عمومی همچون سیاست و بازار کار بیان شده‌اند. مشارکت‌کنندگان به تکرار از تجربه‌ی پدرسالاری و تفوق جنس مرد و نهادهای مردسالار در ابعاد مختلف زندگی خود در ایران صحبت کرده‌اند که بر دایره‌ی استقلال و آزادی آن‌ها سایه انداخته و بلوغ اجتماعی زنان را به رسمیت نمی‌شناسد. مشارکت‌کنندگان این تفوق را ملازم با نوعی سلطه بر خویشان زنانه‌ی خود فهم کرده که آن‌ها را به مرتبه‌ای فرو دست‌تر و تحت‌الحمایه‌ی مردان واپس می‌راند؛ هویتی ناقص که در کنار جنس مرد تکامل می‌یابد. آن‌ها حضور این مردسالاری و سلطه‌ی مردانه را در وجوه مختلف زندگی زنان از جمله زندگی روزمره، آموزش، سیاست، قوانین، ازدواج، طلاق و ... پررنگ می‌دیده‌اند. مشارکت‌کنندگان به تکرار و در نزدیک به نیمی از مصادیق مربوط به مقوله‌ی "مردسالاری" روایت‌گر سلطه‌ی مردسالارانه بر بدن خویش بوده‌اند. آن‌ها خود را تحت نظر یک دیگری مذکر، یک حاکمیت مردسالارانه‌ی اقتدار طلب می‌دیده‌اند که به‌طور روزمره زنان را با چالش روبرو کرده و موجبات دل‌مشغولی‌شان را فراهم می‌آورد و این امر موجب اتلاف بخشی از انرژی و تمرکز آنان بوده است. این امر برای زنان می‌تواند محرکی باشد برای رفتن به محیط‌هایی که چنین محدودیت‌هایی وجود نداشته باشد و به‌زعم آن‌ها انرژی‌شان را به هدر ندهد.

«من در خانواده پدرم باید مجوز پدر داشتم، در خانواده همسر باید مجوز همسر می‌داشتم کجا میرم، چیکار میکنم، چی می‌خورم، با کی هستم، همه اینا... برادرم به نگاهی داشت که مثلاً من صاحب تو هستم. پدر، شوهر، برادر به مردی باید باشه انگار، باید حمایت کنه... الان دیگه خودمم، خود خودمم» (م' ۱۳).

این زنان اجبار در پوشش را از مصادیق بارز این اقتدارطلبی مردسالارانه و سلطه بر بدن خویش می‌دانسته‌اند که چه دیگری مذکر و چه ساختارهای مردسالار با درجات بالایی بر

فردیت و آزادی آن‌ها روا داشته و برای پوشش آن‌ها تصمیم‌گیری می‌کرده‌اند. به‌زعم آن‌ها اعمال چنین کنترل‌هایی تمرکز و نیروهای آن‌ها را به بیراهه برده و موجب اتلاف انرژی‌های آن‌ها می‌شده‌اند.

۱-۲- زن و احساس ناامنی

از نظر مشارکت‌کنندگان زندگی زنان در جامعه‌ی ایران با درجات قابل‌توجهی از مخاطره و احساس ناامنی از طرف مردان و جامعه‌ی مردسالار پیوند خورده است. زنان این مصادیق ناامنی و مخاطره را در مکان‌های مختلف از خانه و محل کار تا مکان‌های عمومی و در اشکال مختلف از تحکم مردانه و خشونت خانگی، نگاه‌ها و پیشنهادهای بدون مقدمه‌ی عاطفی و جنسی تا تعرض کلامی و دست‌درازی جسمی تجربه می‌کرده‌اند، امری که محدود به جامعه ایران نیست و به انحاء و درجات مختلف در جوامع دیگر هم وجود دارد. چنین مواجهاتی این زنان را با احساس سرکوب، ترس، تحقیر و تجاوز به حریم خصوصی روبرو می‌کرده است. مشارکت‌کنندگان مهم‌ترین ابعاد احساس ناامنی زنان را گستاخی جنسی مردانه، تحکم مردانه و خشونت علیه زنان می‌دانسته‌اند. گستاخی جنسی مردانه با تفاوت قابل‌توجهی پر مصادیق‌ترین زیرمقوله احساس ناامنی زنان بوده است. همچنین ساختارهای مردسالار با ایجاد حس سلطه برای مردان امکان تحکم و خشونت نسبت به زنان را فراهم می‌آورده است.

«توی خود جامعه نگاه مردم و اون به لحاظ اجتماعیش نگاه مردم در مقابل تو با یک مرد متفاوت بود و همیشه باید حواست می‌بود و یادت می‌افتاد که یک زن هستی و احساس ناامنی می‌کردی. از پل‌ها مخصوصاً که رد می‌شدی، توی تاکسی‌ها احساس ناامنی می‌کردی و مخصوصاً شب توی خوابگاه ساعت هفت شب باید برمی‌گشتی خوابگاه و گرنه اسمت نوشته می‌شد و فردا توی کمیته‌ی انضباطی بودی. خُب پر محدودیت بود» (م ۷).

این زنان از تجربه‌ی نوعی احساس ناامنی و مخاطره‌ی مکرر یاد می‌کرده‌اند که ارمغان زن‌بودگی و نگاه متفاوت جامعه‌ی مردسالار و مردان به زنان بوده است. زن‌بودگی، برساختی که لحظه به لحظه به‌خاطر آورده می‌شود، پنداشتی از زن به‌عنوان جنسی متفاوت؛ سایه‌ی چنین تفاوتی می‌توانسته است زنان را تا حد جسمیتی جنسی فرو کاهد؛ زن به مثابه بدن.

۱-۳- محدودیت‌های جنسیت‌بنیان

به‌زعم مشارکت‌کنندگان جنسیت زنانه محدودیت‌های مضاعفی را در مسیر زندگی پیش روی زنان ایرانی قرار می‌دهد. مشارکت‌کنندگان محدودیت‌های ناشی از زن‌بودگی را مانعی بر سر راه تحقق خویشتن و به فعلیت رسیدن ایده‌ها و توانمندی‌های خود می‌دیده‌اند. به‌زعم این زنان محدودیت‌های جنسیت‌بنیان ارضای درونی‌شان نسبت به زندگی را با چالش روبرو می‌کرده است. در فرایند کدگذاری محوری این محدودیت‌ها در قالب دوگانه‌های عدم استقلال/ محرومیت و سلب آزادی/ قفس زنانگی طبقه‌بندی شده‌اند.

«توی ایران ما می‌دونیم که هرکسی که بخواد هرچیزی رو از صفر شروع بکنه، چه موانعی رو باید پشت‌سر بگذاره حالا چه برسه به اینکه زن هم باشی...» (م ۱۲).

۱-۳-۱- عدم استقلال/ محرومیت

پرتکرارترین زیرمقوله از محدودیت‌های جنسیت‌بنیان عدم استقلال زنان و به‌دنبال آن محرومیت‌های فردی و اجتماعی ناشی از آن بوده است. از جمله این باور که زنان موجودات ضعیف‌تری نسبت به مردان بوده و دائم نیاز به مراقبت دارند؛ عدم استقلال اقتصادی و حصار که خانواده‌ها برای زنان ایجاد می‌کرده‌اند، عللی بوده‌اند که به‌زعم مشارکت‌کنندگان مانع از استقلال زنان ایرانی و در نتیجه احساس محرومیت نسبی آن‌ها از مواهب زندگی در مقایسه با مردان می‌شده است.

«یک‌سری کلیشه‌های اجتماعی بود که درونی شده بود که مثلاً شما که ۲۶-۲۷ سالته یک خانم مجردی دلیلی نداره که ساعت ۱۰ شب بیرون باشی. با اینکه ما می‌دونیم کجایی با اینکه ما می‌دونیم با فلانی هستی ولی باید فلان ساعت خونه باشی. خب به هر حال من برای خودم اونموقع آدم سرشناسی بودم از نظر علمی، اجتماعی ولی خیلی در حصار خانواده‌ام محدود بودم و اون آزادی که دلم میخواست داشته باشم و به کسی جواب پس ندم. برای من بخش قابل ملاحظه‌اش همین درگیری و چالش با خانواده بود...» (م ۱۲).

۱-۳-۲- سلب آزادی / قفس زنانگی

مشارکت‌کنندگان در روایت خود از زمان اقامت در ایران زنانگی را چونان قفسی محیط بر آزادی‌های فردی و اجتماعی‌شان می‌دیده‌اند که برای آن‌ها محدودیت ایجاد می‌کرده است. آن‌ها از محدودیت‌ها و محرومیت‌هایی همچون عدم آزادی در رفت و آمدها، عدم امکان انجام ورزش‌های همگانی در محیط‌های باز همچون دوچرخه‌سواری، محدودیت یا عدم امکان حضور در استادیوم‌های ورزشی و محدودیت در انتخاب نوع پوشش به‌صراحت صحبت کرده‌اند. به‌عبارت دیگر مشارکت‌کنندگان از نوعی محبوسیت پنهان خانگی خود و نیاز به کسب اجازه از دیگری برای حضور در بیرون از خانه و مجامع عمومی صحبت کرده‌اند.

«درکل دولت ایران خیرش برای خانم‌ها نیست، همه چیز برای خانم‌ها بسته‌اس استادیوم رفتن، دوچرخه سواری و اینجور چیزا» (م ۱۱).

۱-۴- کلیشه‌های جنسیتی

کلیشه‌سازی جنسیتی به تعمیم بیش از حد ویژگی‌ها و تفاوت‌های یک گروه خاص بر اساس جنسیت آن‌ها اطلاق می‌شود. کلیشه‌های جنسیتی سوگیری‌های فراوانی را درباره‌ی ویژگی‌های منتسب به هر جنسیت خاص ایجاد می‌کنند و این تصور را تداوم می‌بخشند که هر جنسیت و رفتارهای مرتبط با آن از پیش مشخص شده است. مشارکت‌کنندگان از وجود بایدها و نبایدها و پیش‌فرض‌های ذهنی قدرتمندی راجع به زنان در جامعه ایران صحبت کرده‌اند که انتخاب‌های آنان در سبک زندگی را محدود و به سهولت آنان را در مظان قضاوت قرار می‌داده است؛ آن‌ها این پیش‌فرض‌ها را موجبات محدودیت‌هایی دانسته‌اند که مطلوبیت زندگی را برای آنان دچار نقصان کرده و احساس طرد و حاشیه‌ای بودن را در آن‌ها مضاعف می‌کرده است.

«توزنی باید این لباس‌ها رو بپوشی باید حجابت کامل باشه. تو زنی باید بپذیری که هشت شب خونه باشی. جنس تو اینو می‌گه. تو ایران که بودم واقعا جنسیت خودم رو دوست نداشتم یعنی واقعا داشتم عذاب می‌کشیدم بعد که اومدم اینجا الان در حال حاضر خیلی خوشحالم که زن آفریده شدم ... مثلا الان اگه تو ایران بهم می‌گفتن دوست داری مرد باشی یا زن صد درصد می‌گفتم مرد ولی اینجا میگم همین جنسیتی که خودم دارم همینو دوست دارم» (م ۱۰).

در مورد زنان این نکته حائز اهمیت است که در بستر زن بودن نابرابری‌ها، کلیشه‌ها یا محدودیت‌های ساختاری دیگر تاثیر دو چندانی در طرد یا ایجاد احساس انسداد در آن‌ها خواهد گذاشت؛ به‌طور مثال زن مطلقه. مهم‌ترین کلیشه‌هایی که مشارکت‌کنندگان با آن‌ها دست و پنجه نرم می‌کرده‌اند در قالب زیرمقولات "زن و داغ طلاق" و "کم توان انگاری زنان/ القای فرودستی" نام‌گذاری شده‌اند.

۱-۴-۱- زن و داغ طلاق

داغ^۱ یک برچسب اجتماعی است که مانع از پذیرش اجتماعی کامل فرد از سوی دیگران می‌شود (رایت^۲ و همکاران، ۲۰۰۷). این داغ موجب شکل‌گیری ذهنیت و پیش‌داوری‌هایی از طرف اجتماع و دیگران نسبت فرد داغ خورده می‌شود که ممکن است وضعیت وی را از وضعیت نرمال به وضعیتی حاشیه‌ای و طرد شده در اجتماع تغییر دهد. طلاق از جمله‌ی مواردی است که موجبات برچسب‌زنی به افراد را فراهم می‌کند؛ این فرایند زمانی مضاعف می‌شود که انگ طلاق با موضوع جنسیت در تقاطع قرار گیرند و زن‌بودگی مزید بر علت شود؛ "زن مطلقه".

«من قبلاً به ازدواج ناموفق داشتم و شرایط توی ایران برام خیلی سخت شده بود. فرایند فرساینده طلاق که به جای خود، بعدم شرایطی که برام پیش اومده بود بعد از طلاق. من پامو توی دادگاه می‌داشتم، از سرباز دم در پیشنهاد می‌داد که بیا با من باش تا من کارتو راه بندازم تا وکیل. خونه‌ی پدرم باید برمی‌گشتم. حالا به دختری که ۴ سال توی خونه‌ی شوهر بوده، مو رنگ می‌کرده، آرایش می‌کرده، سرکار می‌رفته، تمام آزادی‌ها رو بخوان ازش بگیرن به ماشین می‌خریدی، مثلاً خوب من خودم کار می‌کردم تو نمایشگاه بین‌المللی. می‌گفتن معلوم نیست از کجا آورده، معلوم نیست با کیا در ارتباطه. از مردهای فامیل که زن‌دار بودند پیشنهاد می‌دادند تا مردهای غریبه. چرا من به‌عنوان یه زن مطلقه اونقدر ارزشم باید پائین باشه، این آزادهنده بود. یعنی می‌تونم بگم توی اون ۴ سالی که خونه‌ی پدرم بودم روزی نبود که ما جنگ و دعوا نداشته باشیم. توی اون ۴ سال تمام حرف من این بود که من می‌خوام مهاجرت کنم. من نمی‌مونم اینجا» (م ۵).

1. Stigma
2. Wright

مزید بر فرایند فرساینده‌ی جدایی و طلاق، زنان غالباً پس از طلاق پیامدهای ناگواری را تجربه می‌کنند. این زنان از طرف جامعه داغ خورده و به حاشیه رانده می‌شوند. برچسب طلاق می‌تواند چنان شرایط دشواری را برای این زنان رقم زند که این زنان احساس کنند که حاشیه‌ی امن اجتماع و حتی خانواده‌ی خود را از دست داده و تشخیص دهند که در اجتماع فعلی خود دیگر جایی برای ماندن ندارند. این زنان شرایط پساطلاق را در ابعاد مختلف و به‌ویژه از طرف خانواده و جامعه‌ی مردان سخت، مسئله‌دار و پرمخاطره توصیف کرده‌اند. از جمله‌ی این فشارها می‌توان به مشکلات مالی و عدم حمایت نهادهای متولی امور اجتماعی، طرد اجتماعی، سخت‌گیری‌ها و عدم پذیرش خانواده، شانس پایین برای ازدواج مجدد، نگاه‌های جنسی و از دست دادن حضانت فرزند اشاره کرد.

۱-۴-۲- کم‌توان انگاری زنان/ القای فرودستی

آنچه غالب مشارکت‌کنندگان به‌طور مستقیم در مورد تجربه و جنسیت‌شان به صراحت از آن یاد کرده‌اند جایگاه فرودست زنان نسبت به مردان است. آنچه که مشارکت‌کنندگان با اصطلاحاتی همچون "اقلیت" "ابژه جنسی" "پایین‌تر" "تحقیر زنانه" "ساختار مردانه" "رتبه دوم" "جنس دوم" "در ادامه‌ی مردان" به آن اشاره داشته‌اند. عباراتی که مشارکت‌کنندگان به‌کار برده‌اند روایت‌گر تسلط ساختارهای عمدتاً مردانه در عرصه‌های مختلف زندگی بوده است که زنان را موجوداتی ضعیف‌تر و دارای توان کمتر در عرصه‌های اجتماع برچسب‌زنی می‌کرده‌اند که در کنار مردان امکان فعلیت و بروز پیدا می‌کرده‌اند. از مواردی که مشارکت‌کنندگان به‌عنوان موجبات القای ضعف و فرودستی زنانه به آن‌ها اشاره داشته‌اند از جمله سقف شیشه‌ای یا ضعیف‌انگاری مدیریت زنان، فرصت‌های شغلی کمتر برای زنان، نابرابری جنسیتی مشاغل و ابژه‌انگاری جنسی زنان بوده است. گویی در نتیجه‌ی چنین کلیشه‌افکنی بر هویت زنان، چنین القا می‌شده است که آن‌ها تنها در حصار جنسیت خود توان بروز و ظهور دارند که این امر موجبات کشمکش‌ها و تعارضات ذهنی در تقابل با خودپنداره‌های جنسیت زدوده‌ی این زنان را فراهم می‌آورده است.

«خیلی وقت‌ها کارهایی که کردم این دیدگاه را برا من داشت که شما صرفاً به‌خاطر اینکه جنسیت‌تان مؤنث هست دیدگاه‌تون و دغدغه‌هاتون و خیلی از تلاش‌هاتون نادیده گرفته میشه، در اهمیت دومی قرار می‌گیره نسبت به یک مرد. من احتمالاً همیشه زیر دست یک مدیر مردسالار قرار می‌گرفتم و احتمالاً بخاطر جنسیتم خیلی دیرتر از یک مرد می‌تونستم پیشرفت بکنم. من یک هویتی که داشتم این بود که من یک انسان هستم که خارج از جنسیتم توانایی دارم استعدادهای خاص خودم را دارم و اینجا وقتی که هی به من القاء میشد که تو جنس دوم هستی اینها با هم در تضاد بود و یک کشمکش ذهنی برا من بوجود می‌آورد» (م ۳).

۱-۵-۰-۱- طرد اجتماعی زنان

مشارکت‌کنندگان از ساختارها و فرایندهایی صحبت کرده‌اند که از حضور فعال و برابر زنان در عرصه‌های مختلف اجتماع جلوگیری کرده و آن‌ها را به حاشیه می‌رانده است. در این راستا از مکانیسم‌هایی که مانع از مشارکت کامل زنان در جامعه می‌شود به طرد اجتماعی تعبیر شده است. آن‌ها پی‌رنگ‌های این طرد را در ساختارهای فرهنگی و قانونی پررنگ دیده و از مکانیسم‌های جنسیت‌زده‌ی دفعی در ورود زنان به عرصه‌های اجتماع شکوه کرده‌اند. مشارکت‌کنندگان ابعاد طرد اجتماعی زنان را در دو زیرمقوله که تحت عناوین "جنسیت‌زدگی ساختاری" و "استانداردهای نظارتی دوگانه" کدگذاری محوری شده‌اند، برجسته‌تر دیده‌اند.

۱-۵-۰-۱-۱- جنسیت‌زدگی ساختاری

مشارکت‌کنندگان به‌طور مستقیم و غیرمستقیم به در حاشیه قرار گرفتن زنان در جامعه‌ی ایران در نتیجه‌ی محدودیت‌های ساختاری اذعان داشته‌اند. از موارد پرمصدیقی که مشارکت‌کنندگان در مقوله‌ی طرد و موانع مشارکت زنان در اجتماع از آن صحبت کرده‌اند قوانینی است که به‌زعم مشارکت‌کنندگان جنسیت‌زده بوده و به‌طور سیستماتیک زنان را از حقوق فردی و اجتماعی خود و مشارکت آزاد در عرصه‌های مختلف اجتماع محروم کرده و موجبات طرد آن‌ها از جامعه را فراهم می‌سازند. از جمله موارد قانونی که این زنان به آن‌ها اشاره داشته‌اند مواردی از قوانین ازدواج، طلاق، حضانت فرزند، ارث، پوشش، شهادت در دادگاه و اذن ولی بوده است.

«به دختر نمیتونه توی ایران راحت زندگی کنه. جامعه ایران خانم‌ها رو طرد میکنه، جذبشون نمیکنه، حمایتشون نمیکنه، توی حاشیه نگهشون میداره، سرکوبشون میکنه. خیلی‌ها هستند وقتی بهشون میگی دلیل مهاجرتت چیه؟ فقط میتونن بگن ما آزادی نداشتیم. انقدر بهشون فشار اومده که تن به مهاجرت دادن» (م ۵).

«جامعه تو رو از همه جا می‌بنده وقتی ساختار و قوانینش جنسیت‌زده و محدود کننده‌ی زن هستش» (م ۴).

«.. همسر سابقم اومد بدون اجازه من بچه‌ام رو برد. من سال‌هاست بچمو ندیدم. این کارش دزدی بود. خب کاریش نمی‌شد بکی چون میگفتن قانوناً بچه مال پدره، حالا اگرم برده برده دیگه. اینجاست که آدم دردش میگیره من ۹ ماه باردار باشم من زایمان کنم من بچمو بزرگ کنم چقدر آزار روحی روی من هست و من چقدر افسرده شدم... من که یک مادرم از موهبت فرزندم چندین ساله که برخوردار نیستم این دردآور نیست؟ حق طلاق با مرده دوست داره طلاق میده دوست نداره باید بشینی سالیان سال، زجر بکشی هر چقدر هم ازش آتو داشته باشی» (م ۱۱).

به‌زعم مشارکت‌کنندگان اجزای ساختاری نظام اجتماعی به درجاتی جنسیت‌زده، مردسالار و محدودکننده‌ی عرصه‌ی عمل زنان می‌باشند؛ به‌طوری که تحت تاثیر این قیود ساختاری از استقلال و آزادی عمل زنان کاسته شده و ایشان چنین احساس می‌کنند که عرصه‌های اجتماع، گشودگی لازم برای پذیرایی و حضور موثر آن‌ها در جهت فعلیت توانمندی‌هایشان را ندارد.

۱-۵-۲- استانداردهای نظارتی دوگانه/ دوگانه‌ی نجابت-غیرت

مشارکت‌کنندگان همچنین از تفاوت و تبعیض در گفتمان اخلاقی حاکم بر جامعه‌ی ایران و تحمیل استانداردهای نظارتی سختگیرانه‌تر بر زنان سخن گفته‌اند که علاوه بر اینکه در قالب مفهوم غیرت، آمریت و سلطه‌ی مردان و نظام مردسالار را بر زنان تقدیس می‌کند در قالب مفهوم نجابت، تبعیض‌گونه عرصه‌ی حضور و ایفای نقش را بر زنان در عرصه‌های اجتماعی سخت و با مخاطراتی مواجه می‌کند در نتیجه زنان احساس می‌کنند که دیگری مذکر چه فرد و چه ساختار، با دست‌آویز قرار دادن مفاهیم اخلاقی به‌نحوی تبعیض‌گونه حضور وی در اجتماع را محدود و او را از عرصه‌ی اجتماع طرد می‌کند. این زنان مصادیق چنین استانداردهای نظارتی دوگانه‌ای را حتی از محدودیت زنان در خندیدن و تفاوت و محدودیت در نوع پوشش زنان تا

لاپوشانی و تساهل نسبت به خطاهای اخلاقی مردان در برابر خشونت‌های ناموسی افسارگسیخته نسبت به زنان برشمرده‌اند.

«... برای زن نجابت خیلی سنگینه؛ نخند، نگو، نگرد، نجنب، نکن. همه‌ی جامعه فشار می‌ذاره روت که نباش، درست نیست، دختر خوب باش، زن خوب باش، مادر خوب باش. خوب، نجیب. من خودم همش عصبانی بودم حتی از مادرم وقتی می‌گفتش که نخند ولی برادرم می‌تونست بخنده. برادرم می‌تونست شب بره بیرون، من نمی‌تونستم. مردا هرکاری می‌تونن کنن و لاپوشانی کنیم ولی همه چیز برا زنا تابونه. این نجابت فقط برای زن انگار معنا داشت» (م ۱۳).

چنین دوگانگی‌های نظارتی در ساختارهای موجود و گفتمان اخلاقی حاکم، گاه نفرت مشارکت‌کنندگان را برمی‌انگیخته و آنها را بیش از پیش وا می‌داشته که به مهاجرت فکر کنند.

۲) عوامل زمینه‌ای

منظور از عوامل زمینه‌ای شرایط و بستری است که در آن عوامل سبب‌ساز بر پدیده‌ی محوری تاثیر می‌گذارند. عوامل زمینه‌ای در قالب پنج مقوله با عناوین "ناپایداری وضعیت عمومی کشور"، "فراستی ایدئولوژیک"، "عدم شایسته‌سالاری"، "نفی تفاوت/ قضاوت" و "ناکارآمدی آکادمیک" طبقه بندی شده‌اند.

۲-۱- ناپایداری وضعیت عمومی کشور

ناپایداری وضعیت عمومی کشور از عوامل زمینه‌ای بوده است که مشارکت‌کنندگان در فرایند مهاجرت خود به‌طور کلی از آن متاثر بوده‌اند. منظور عدم ثبات، نوسانات ناگهانی، غیرقابل پیش‌بینی و گاهی پر شتاب در حوزه‌های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی است که مشارکت‌کنندگان در زندگی خود در جامعه‌ی ایران با آن مواجه می‌شده‌اند که امکان پیش‌بینی، برنامه‌ریزی و همچنین چشم‌انداز زندگی بی‌دغدغه را برای ایشان با چالش‌های فراوان مواجه می‌کرده است. این مقوله در فرایند کدگذاری محوری مشتمل بر سه بعد اقتصادی، سیاسی و روانی قوام یافته است.

عدم ثبات وضعیت اقتصادی، بیکاری و تورم افسارگسیخته در کشور یکی از عوامل وابسته به زمینه بوده است که از نظر مشارکت‌کنندگان شرایط زندگی آسوده، برنامه‌ریزی برای آینده و نیل به اهداف را برای آن‌ها دشوار می‌کرده است. ناپایداری وضعیت اقتصادی اضطراب، مخاطره و عدم اطمینان را از سطح بقا و رفاه تا ایده‌آل‌های فرد تحت تاثیر قرار می‌داده است. مشارکت‌کنندگان در صحبت از وضعیت عمومی جامعه‌ی ایران، به نارضایتی‌های خود از وضعیت سیاسی حاکم بر ایران در سال‌های اقامت در کشور نیز اشاره کرده‌اند. ایشان نامطلوبی‌های حیات سیاسی در ایران را در سه مقوله‌ی ناامنی سیاسی، عدم آزادی بیان و سیاست‌زدگی نهادها بر شمرده‌اند که بر ناامیدی‌شان از امکان گشایش در وضعیت موجود کشور می‌افزوده است. مشارکت‌کنندگان نامطلوبی جو روانی حاکم بر کشور را نیز از عواملی بر شمرده‌اند که بر نارضایتی از وضعیت عمومی کشور افزوده و میل به مهاجرت را در آنان تقویت کرده است. تکانه‌های مکرر منفی در زمینه‌های اقتصادی، اجتماعی و سیاسی در کنار اندوه‌مداری‌های ایدئولوژیک عرصه را بر شادابی جامعه تنگ، بستر را برای حضور اضطراب‌ها مهیا و بر میزان نارضایتی از وضعیت عمومی کشور می‌افزاید.

«حقیقتاً اگر توی ایران می‌موندم خوب حتی آگه به درآمدی هم می‌رسیدم همیشه اون استرس بی‌ثباتی اقتصادی باهام بود تا ببینم درآمد امروز کفاف زندگی‌مو می‌ده یا نه. من اگر ایران می‌موندم باید هی استرس می‌داشتم که فرضاً اگر فردا صبح بیدار شدم تمام مثلاً ثروتم و تمام دارایی‌هام ارزشش نصف شده، اگر فردا بیدار بشم به علت تورم ممکنه از کار بیکار بشم» (م ۳).

۲-۲- فرادستی ایدئولوژیک

منظور استیلا و تسلط مجموعه‌ای از باورها و ارزش‌ها در عرصه‌های اجتماعی ایران است که در چارچوب مذهبی حاکم بر کشور ساختارمند شده و به‌زعم این زنان علاوه بر کنترل عرصه‌های مختلف زندگی، برای زنان نیز محدودیت‌های مضاعفی به همراه می‌آورند. مشارکت‌کنندگان نمونه‌های این استیلای ایدئولوژیک را از جمله در قوانین مدنی، حقوق شهروندی، عرصه‌ی سیاست، آزادی‌های فردی به‌ویژه اختیار در پوشش و تفتیش عقاید بر شمرده‌اند.

«مشکل اصلی من این بود که تو ایران اولویت اول اون چیزی بود که همه چه زن و چه مرد باید در یک قالب فکری جا بگیریم تا بتونیم جایگاهی داشته باشیم. ... من آگه می‌خواستم به جایگاهی و درآمدی تو ایران برسم باید روی بسیاری از اعتقاداتم پا بذارم یا سرپوش بذارم یا نوع دیگه‌ای رو زندگی کنم. ترجیح این بود که از این دنیا جدا بشم و برم یک جای دیگه» (م ۳).

این گروه از زنان فشار این ایدئولوژی فرادست برای گردهم‌آوری اجتماع حول یک محور ارزشی خاص را مستوجب ایجاد محدودیت‌های غیرقابل درک برای خویش می‌دانسته‌اند که می‌توانسته موضع‌گیری‌هایی را به دنبال داشته باشد که حتی به ترک کشور ختم شود.

۲-۳- عدم شایسته‌سالاری

مشارکت‌کنندگان عدم شایسته‌سالاری از جمله سیاست‌زده بودن ارتقا و فساد در نظام اداری را از نقصان‌های پررنگ در بستر عمومی کشور می‌دیده‌اند که بسیاری از منابع انسانی شایسته و توانمند را از فرایند ارتقا خارج و در حاشیه قرار می‌دهند؛ این امر می‌تواند موجبات نارضایتی، انزوا، عصیان و حتی خروج این افراد متخصص را از کشور رقم زند. مشارکت‌کنندگان از ملزومات ارتقا و دستیابی بیشتر به منابع را هم‌نوایی و یا توان تظاهر به نزدیکی به ایدئولوژی فرادست، دولت و یا نهادهای قدرت دانسته‌اند که این امر موجبات کم‌رنگ شدن شایسته‌سالاری و رشد فساد را در کشور فراهم آورده است.

«بعضیا تو زد و بندارفتن جلو. ولی همه کس این طوری نمی‌تونن و واقعاً ضایع میشن. من از کشورم اومدم بیرون، به کشورم خسارت خورد. کسانی که موندن خیلی هاشون غیراخلاقی رشد کردن. اون‌ها که الان داره میره بالاتر من دارم می‌بینم تو دانشگاه‌ها، تو دانشگاه خودمون، اصلاً نگاه می‌کنم بعضی وقتا کیا سمت گرفتن؟! ... فضای رشد وجود نداشت، یعنی شایسته‌سالاری نبود. یعنی آگه واقعا یه افراد کارآمدی وجود داشتن اصلاً ایران خودش به اندازه کافی قدرت می‌داشت.» (م ۱۳).

این فرایند می‌تواند تصدی‌گری مناصب توسط نیروهای نالایق و به دنبال آن همان‌گونه که توضیح داده شد خروج سرمایه‌ها و نیروهای متخصص از کشور را رقم زده و موجبات خسران برای کشور را فراهم آورد.

۲-۴- ناکارآمدی آکادمیک

از آنجا که بخش قابل‌توجهی از مهاجران ایرانی ساکن کشورهای توسعه‌یافته را نخبگان دانشگاهی ایرانی اعم از دانشجویان، فارغ‌التحصیلان دانشگاهی و یا اعضای هیات علمی داخل تشکیل می‌دهند، بالطبع تعدادی از مشارکت‌کنندگان این پژوهش نیز از این دسته بوده و در خلال مصاحبه‌های خود از وضعیت دانشگاه‌ها و نخبگان دانشگاهی در ایران و فرایند از جاکنده شدن‌شان سخن گفته‌اند. مقوله‌ی "ناکارآمدی آکادمیک" در فرایند کدگذاری محوری از مجموعه کدهای بازی که این دسته از مشارکت‌کنندگان به‌صورت سلبی به آن‌ها اشاره داشته‌اند، به دست آمده است و منظور ابعادی از نهاد دانشگاه و زیست دانشگاهی در ایران است که منجر به کژکاری این نهاد در جامعه شده است به نحوی که آکادمی نتوانسته نقش‌های و مسئولیت‌های خود را در دانشگاه و جامعه به خوبی ایفا کند، لذا زمینه‌ی عدم رضایتمندی از زندگی دانشگاهی در ایران را فراهم می‌آورده است. این مقوله دارای شش زیرمقوله با عناوین "غیر حرفه‌ای شدن دانشگاه‌ها"، "فیلترینگ و محدودیت‌های مربوط به تحریم"، "استثمار آکادمیک"، "سرخوردگی و ناامیدی دانشجویان تحصیلات تکمیلی"، "از دست رفتن استقلال نهاد علم" و "درآمد پایین اعضای هیات علمی" می‌باشد.

۲-۴-۱- غیر حرفه‌ای شدن دانشگاه‌ها

مشارکت‌کنندگان از فاصله گرفتن دانشگاه‌های ایران از دنیای به‌روز و رقابتی علمی و همچنین بیش از پیش فرو رفتن آن‌ها در مدرک‌گرایی، رقابت‌های درون‌گروهی و ارتقا‌های دیوان‌سالار که از ذات علم به دورند سخن گفته‌اند. مشارکت‌کنندگان نمودهای این روزمرگی و غیر حرفه‌ای شدن دانشگاه‌ها را از جمله در کم‌رنگ شدن اهمیت فعالیت‌ها و مشارکت‌های علمی، مدرک‌گرایی و نمره‌محور شدن دانشجویان، فردگرایی و رقابت‌های ناسالم و غیرعلمی اساتید برای کسب ارتقا‌های دیوان‌سالار و مادی برشمرده‌اند؛ آنچه که می‌توان از آن تحت عنوان روزمرگی آکادمیک یاد کرد.

«محیط دانشگاه به محیط دانشگاهی واقعی نیست. یعنی شما وقتی که می‌بینید همکاران تون مثلاً ته نگاهشون اینه که یکی دو واحد بیشتر بردارن یا کمتر بردارن، به پایان نامه بیشتر داشته باشند یا کمتر

داشته باشند. خوب خیلی هاشون، نمیگیم همشون، به این فکر نمیکنن. خوب الان ما بیایم به کار مشارکتی علمی انجام بدیم. خیلی‌ها به دنبال این هستند که حالا فقط اون پایه‌هاشون رو بگیرن تمام بشه و فقط بگذرونند» (م ۱۴).

به‌زعم مشارکت‌کنندگان چنین وضعیتی موجبات عدم رضایت حرفه‌ای و دلزدگی آکادمیک نخبگان دانشگاهی را فراهم می‌آورده است.

۲-۴-۲- فیلترینگ و محدودیت‌های مربوط به تحریم

فیلترینگ و محدودیت‌های مربوط به تحریم از مواردی بوده است که مشارکت‌کنندگان در بحث از ناکارآمدی آکادمیک و دلزده کردن نخبگان علمی کشور بر آن تاکید داشته‌اند. فیلترینگ داخلی و محدودیت دسترسی باز به اینترنت و در نتیجه محرومیت از بسیاری از محتواهای مفید و موثر علمی، تحریم‌های بین‌المللی و مشکلات ناشی از آن برای فعالیت‌های علمی از جمله فیلترینگ خارجی و عدم دسترسی برخی محتواهای موثر، عدم توان پرداخت‌های بین‌المللی و یا پر مشقت بودن این فرایند، مشکلات مربوط به گرفتن روادید و در نتیجه دشوار بودن خروج از کشور و شرکت در کنفرانس‌های علمی در خارج از کشور از جمله‌ی این محدودیت‌ها و عدم دسترسی‌ها بوده است.

«ایران به خیلی چیزها دسترسی نداری. نه به ژورنال‌های معتبر دسترسی داری، نه به مسائل بانکی که می‌خواهی پول بدی برای مقاله‌ای، نه کنفرانس خارجی. من بعد از مالزی، وقتی رفتم ایران اصلاً دچار افسردگی شدم. به اینترنت خوب، همه چی و همه کس و همه جا توش هست. واقعا به نظر من اینترنت خیلی مهمه. هر وقت میرم ایران اینترنت خیلی کلافه‌کننده است چون بعضی‌ها از داخل بسته است بعضی‌ها از خارج بسته است. این فیلترشکن رو بزنی، اون فیلترشکن رو بزنی، نمیدونم سرعت میاد بالا، پایین، کلافگیه. اصلاً انگار که عذاب، واقعا چالش داری» (م ۱۳).

آن‌ها اذعان داشته‌اند که این موارد در عمل ارتباط جامعه‌ی علمی ایران را با دنیای علمی بین‌المللی بسیار محدود و ناکارآمد می‌کرده است؛ آنچه که می‌توان از آن تحت عنوان "گسست اطلاعات و ارتباط با جامعه‌ی بین‌الملل" یاد کرد و یکی از محرک‌های مهاجرت این دسته از زنان دانشگاهی دانست.

۲-۴-۳- بهره‌کشی آکادمیک

استفاده‌ی ابزاری و بهره‌کشی از دانشجویان، به‌ویژه دانشجویان تحصیلات تکمیلی، توسط اعضای هیات علمی در ایران از مواردی بوده است که مشارکت‌کنندگانی که در بستر آکادمیک و تحصیلی مسیر مهاجرت خود را طی کرده بودند به آن اشاره داشته‌اند. عدم تخصیص مستمری دانشجویی به دانشجویان دوره دکتری و یا مزد ما به ازای کار دانشجویی در کنار استفاده‌ی ابزاری اعضای هیات علمی دانشگاه‌ها از دانشجویان در جهت انتفاع فردی از قبیل بهره بردن از دانشجویان جهت انجام کارهای تحقیقاتی در جهت ارتقاء سازمانی همچنین بهره‌کشی بدون مزد و گاه بدون نام از دانشجویان در جهت انجام طرح‌های دارای بهره مالی از سایر نهادها از مواردی بوده است که نارضایتی این نخبگان علمی مهاجر را رقم می‌زده است.

«اینجا دانشجویهای دکترا حقوق می‌گیرن، ما تو ایران حقوق که هیچ تازه داریم وام می‌گیریم و برای استادکار می‌کنیم. استاد من یک سال پایان‌نامه دستش بود یک سال منو علاف کرد که من مجبور شدم حتی یه ترم دو سه میلیون هم هزینه سنوالتی پردازم. ولی اینجا استاد احترام می‌ذارن به دانشجو، به وقت دانشجو. اون جا اصلا هیچ احترام برای وقت دانشجو قائل نیستن. یعنی یه جورایی تو ایران از دانشجو بهره‌کشی می‌کنند» (م ۱۰).

این موارد از جمله نارضایتی‌های دانشجویان در دوره‌های تحصیلات تکمیلی بوده است که مشارکت‌کنندگان به آن اشاره داشته و آن‌ها را ترغیب به مهاجرت می‌کرده است. مشارکت‌کنندگان شرایط مشابه پس از مهاجرت را از نظر میزان بهره‌وری و احترام به وقت و منزلت دانشجو متفاوت ارزیابی کرده و از بستر آکادمیک جدید در خارج از کشور اظهار رضایت کرده‌اند.

۲-۴-۴- سرخوردگی و ناامیدی دانشجویان تحصیلات تکمیلی

احساس سرخوردگی و ناامیدی از آینده‌ی شغلی برای دانشجویان تحصیلات تکمیلی و به‌ویژه دانشجویان دوره‌های دکتری تخصصی از مواردی بوده است که این مشارکت‌کنندگان از عوامل دل‌سردی خود نسبت به ادامه‌ی زندگی در ایران دانسته‌اند. آنان اذعان داشته‌اند که با گذشت زمان و نزدیک شدن به اتمام تحصیلات، واقعیت‌هایی بر آن‌ها هویدا می‌شده است که با تصورات پیشینی‌شان همخوانی نداشته و مایوس و ناامید می‌گشته‌اند. از جمله نامتناسب بودن ویژگی‌هایی

که برای جذب در موقعیتی درخور تصور می‌کرده‌اند با ملزوماتی که در عمل و در واقعیت در جذب افراد در موقعیت‌های ایده‌آل اثرگذار بوده است، مانند کسب مدارک عالی تحصیلی و به‌ویژه دکتری تخصصی، سخت‌کوشی و شایستگی‌های شخصیتی و علمی.

«یک سری نگرانی‌ها برای استخدام و آینده پیش آمده بود که کم داشت ترسناک میشد یعنی برای منی که همیشه این اطمینان رو داشتم که اگر که تو دانشجوی خوبی باشی، آدم پرکاری باشی، کارت رو درست انجام بدی، حتماً میتونی شغلی پیدا کنی، حتماً میتونی توی رشته خودت موفق باشی، یکدفعه شرایط داشت خودش رو جوری نشون میداد که انگار اینطور نیست. انگار المان‌های دیگه‌ای هم اینجا موثر هستند و تونمی تونی به اون چیزی که میخوای برسی» (م ۱۲).

در چنین مواجهاتی این نخبگان دانشگاهی چنین نتیجه‌گیری می‌کرده‌اند که در این بستر و در چنین فضایی نمی‌توان به آنچه که مورد خواست است دست یافت و مسیر مهاجرت را روزنه‌ای برای گریز از ناکامی‌هایی حادث و یا پیش رو می‌دیده‌اند.

۲-۴-۵- از دست رفتن استقلال نهاد علم

متاثر بودن نهاد علم از نهادهای حاکمیتی و سیاست از جمله‌ی مواردی بوده است که نخبگان علمی مشارکت‌کننده آن را از علل ناکارآمدی آکادمیک و گسست بستر دانشگاهی در ایران دانسته‌اند. عزل و نصب‌های سیاسی در عرصه‌های مدیریتی دانشگاه‌ها، متاثر بودن محتواها و سیاست‌گذاری‌های علمی و به‌ویژه در حوزه‌ی علوم انسانی از نهادهای مذکور و همچنین مداخلات سیاسی در فرایندهای جذب و ارتقاء فارغ‌التحصیلان از مصادیق از دست رفتن استقلال نهاد علم در ایران بر شمرده شده‌اند.

«برای من فضای رشد واقعا نبود... اصلاً تو سیستم دانشگاه رو نگاه کنید، خیلی از کسانی که از مدیر گروه میرن بالاتر وابستگی دارن به دولت. ارتقاها سیاسی هست. اگر بهت اعتماد بکنن میری بالاتر، رشد میکنی، می‌دونید؟» (م ۱۳).

۲-۴-۶- درآمد پایین اعضای هیات علمی

درآمد پایین اعضای هیات علمی نیز از مواردی بوده است که مشارکت‌کنندگان آن را موجب دلسردی اعضای هیات علمی و همچنین دانشجویان و فارغ‌التحصیلان دوره‌های دکتری

تخصصی دانسته‌اند که این جایگاه را ایده‌ال شغلی خود می‌دانسته‌اند؛ زیرا این میزان درآمد را متناسب و مکفی این جایگاه و اقتضائات آن نمی‌دیده‌اند.

«بحث اقتصادیشم هست دیگه، الان یه هیئت علمی توی ایران نهایتاً ۵۰۰ یا نه ۶۰۰ یورو میگیره. شما اصلاً یه کنفرانس نمیتونید برید، اونم تازه به شرط اینکه بهتون ویزا بدن. اگر که هیئت علمی آقا باشید، حالا ما خانم‌ها ممکنه همسرشون پرداخت کنند، شما خیلی خودتون رو برسونید بتونید هزینه‌هارو پرداخت بکنید، وگرنه دیگه کنفرانس و ورکشاپ و اینارو باید بذارید کنار، چون پولمون هم ارزشی نداره که این کارهارو انجام بدیم» (م ۱۴).

۳) عوامل مداخله‌گر

عوامل مداخله‌گر، عواملی عمومی هستند که تأثیرات شرایط سبب‌ساز و زمینه‌ای را سرعت بخشیده و یا کند می‌کنند. در این پژوهش «شبکه‌ی مهاجرت» و «دانشگاه سکوی پرتاب» در کدگذاری محوری به‌عنوان عوامل مداخله‌گر طبقه‌بندی شده‌اند که بر هم‌کنش شرایط سبب‌ساز و شرایط زمینه‌ای و تأثیر آن‌ها بر راهبرد زنان و فرایند از جا کنده‌شدن را سرعت بخشیده‌اند.

۳-۱- شبکه‌ی مهاجرت

بنا به اظهارات مشارکت‌کنندگان وجود پیوندهایی با افرادی در خارج از کشور اعم از روابط خویشاوندی، حلقه‌های رفاقتی و یا شبکه‌های مجازی از مواردی بوده است که در ایجاد و تقویت تصمیم به مهاجرت و همچنین تسهیل و تسریع این فرایند اثر گذار بوده است. در ادامه به یکی از نقل قول‌های مؤید این مساله اشاره می‌کنیم:

«انگیزه مهاجرتم از بچگی بود چون عمه من آمریکا زندگی می‌کرد همیشه وقتی می‌اومد به دیدن ما می‌گفت درس بخونید پاشید برید خارج زندگی کنید اونجا درس بخونید به یه جایی برسید. این همیشه توی ذهن من بود که خارج کجاست که مثلاً با ایران ما فرق میکنه. مری خودم هم چهار سال قبل از اینکه من به آلمان بیام اومده بود آلمان و دوست صمیمیم بود ... بواسطه مرییم ما رو لوکزامبورگ دعوت کردند یعنی دعوت نامه در واقع فرستادند که همچنین مسابقه‌ای هست .... و نهایتاً این شد که موندم» (م ۹).

۳-۲- دانشگاه سکوی پرتاب

از مواردی که مشارکت‌کنندگان دانشگاهی به صورت ایجابی در تسهیل و تسریع فرایند از جاکندگی خود به آن اشاره داشته‌اند زیست دانشگاهی، امکانات، اقتضانات و آشنایی با شبکه علمی دانشگاهی مستتر در آن بوده است. به تعبیری بستر دانشگاه چون سکوی است که مشتاقان مهاجرت بواسطه‌ی آن خود را فراسوی مرزها فرامی‌افکنند و از این مسیر تصمیم خود را عملی می‌سازند. زیرمقولات این مقوله، تحت عناوین «آشنایی با دنیای علمی خارج از کشور و فرصت‌های موجود آن» و «شبکه‌ی مهاجرت دانشگاهی» طبقه‌بندی شده‌اند.

۳-۲-۱- آشنایی با دنیای علمی خارج از کشور و فرصت‌های موجود آن

محیط دانشگاه بستری است که دانشجویان و اعضای هیات علمی به واسطه‌ی اقتضانات آن از جمله آشنایی با صاحب‌نظران حوزه‌های علمی، سرچ‌های آکادمیک، مطالعه‌ی کتاب‌ها، مقالات، شرکت در سمینارها و ... با دنیای علمی خارج از کشور و فرصت‌های موجود در آن آشنا می‌شوند. تجربه و دسترسی به این امکانات و فضاهای علمی به روز می‌تواند تبدیل به جاذبه‌ای برای تصمیم به مهاجرت و یا وسیله‌ای برای عملی کردن تصمیم به مهاجرت شود. همچنین محدودیت‌ها و کاستی‌ها در بستر آکادمیک رانه‌ای بوده است که نخبگان علمی را به تجربه‌ی مهاجرت فراسوی مرزها ترغیب کند. بنا به اظهارات مشارکت‌کنندگان این خلأ علمی، تفاوت کیفیت آکادمیک و ضعف دسترسی به منابع دست اول در حوزه‌ی علوم انسانی بسیار بیشتر مشهود بوده است. امکاناتی در خارج از کشور که مشارکت‌کنندگان در دوران زیست دانشگاهی خود با آن‌ها آشنا و به‌طور مستقیم به آن‌ها اشاره کرده‌اند از جمله آشنایی با دوره‌های پژوهشی و تحقیقاتی همراه با آورده‌های علمی و مالی، بورس‌های تحصیلی خارج از کشور، فضای باز و کمتر ایدئولوژیک و علمی، آشنایی با زبان‌های دیگر، کار منسجم و هدفمند، دیده شدن و به کرامت علمی متخصصان و همچنین امکان شرکت در ورکشاپ‌های کوتاه مدت علمی و به روز شدن به لحاظ علمی بوده است.

«دکترایی که می‌خواستم بگیرم اون موقع فقط تهران می‌گرفتند. ورودم به این سادگی نبود. این به طرف و به طرف دیگه خوب من به دنبال اینکه مهاجرت بکنم بودم که حالا از این طریق بشه مهاجرت کرد.

شما اون تسهیلاتی که توی حوزه علمی و حوزه آکادمیک توی کشورهای دیگه وجود داره خوب واقعیش توی کشور ما وجود نداره. برای من یک جایی مهم بود که بتونم فعالیت علمی منسجمی داشته باشم. ارزش داشته باشم، بتونم کار کنم. ورکشاپ‌هایی بشه رفت، آپدیت شد» (م ۱۴).

۳-۲-۱- شبکه‌ی مهاجرت دانشگاهی

شبکه‌ی مهاجرت دانشگاهی را می‌توان به معنای مجموعه‌ای از روابط و پیوندهای حقیقی و مجازی بین افراد و موسسات وابسته به نهادهای علمی و دانشگاهی دانست که با تشریح اطلاعات و همیاری، بر امکان یا توانایی مهاجرت اعضا می‌افزایند. مشارکت‌کنندگان دانشگاهی بستر دانشگاه را بسیار مستعد برای شکل‌گیری تفکر مهاجرت‌های بین‌المللی یا تسهیل این فرایند در ذهن دانشجویان و اعضای هیات علمی می‌دانند. آشنایی با مسیرهایی که هم‌کسوت‌های آشنا قبلاً پیموده‌اند، مواجهه با فرصت‌های مطالعاتی و پژوهشی معرفی شده از طریق سایر دانشگاه‌ها و نهادها، لینک‌های ارتباطی اساتید داخل با همکاران خارجی و همچنین موسسات علمی خارج از کشور و به‌ویژه شکل‌گیری نوعی خرده فرهنگ مهاجرت در بین دانشجویان تحصیلات تکمیلی از مواردی بوده است که به آن‌ها اشاره شده است.

«خب دیگه مثل همه تقریباً به بهونه‌ای بود ادامه تحصیل، یعنی راحت‌ترین راهی که میشه باهاش وارد شد ادامه تحصیله. من وقتی می‌خواستم به فکر مهاجرت بیفتم خیلی فکر کردم که کجا بروم و در همان دوره لیسانس شروع کردم با بچه‌هایی که خارج بودند خیلی ارتباط داشتم» (م ۱۶).

پرتکرار بودن این رخداد در پسترهای دانشگاهی و شکل‌گیری نوعی نگاه مثبت و نمود موفقیت راجع به افراد مهاجرت کرده در این بستر، نوعی جو روانی برای سبقت گرفتن و توفیق در این مسیر را به وجود آورده است. به‌زعم این مشارکت‌کنندگان مهاجرت آکادمیک از ممکن‌ترین راه‌هایی است که مشتاقان مهاجرت‌های بین‌المللی در ایران می‌توانند با آن قصد خود را عملی سازند.

۴) راهبرد: رهایی از مردسالاری نهادینه شده

راهبردها تدابیری هستند که کنشگران به موجب شرایط سبب‌ساز و در مواجهه با پدیده‌ی محوری همچنین تحت تاثیر زمینه‌ها و شرایطی که در آن قرار دارند به‌کار می‌گیرند. مشارکت‌کنندگان در

گذر زمان و در مواجهه با سدهایی که در مسیر زندگی مترتب بر زنانگی خود دیده بوده‌اند حضور مردسالاری نهادینه‌شده و ساختاریافته‌ای را در ابعاد مختلف سپهر زندگی خود ساری و جاری می‌دیده‌اند که استقلال، آزادی و برابری آنها را محدود و در مواردی صلب می‌نموده است. اینان در گذر زمان پذیرش، سکون و سکوت را در تنگنای این محاق جایز ندیده، از لاک انفعال خارج شده و برای رهایی از این مردسالاری نهادینه شده و تحقق حقوق، آرزومندی‌ها و توانمندی‌های درک شده‌ی خود دست به تلاش و مبارزه زده‌اند؛ تلاش برای توانمندی و کسب آزادی، اما به نتیجه‌ی مطلوب نرسیده و امید خود را از دست رفته می‌دیده‌اند. این زنان ابعاد این مبارزه را از مقاومت در برابر کنترل‌گری و تحکم مردان خانواده و چارچوب‌های مردسالار تا مبارزه برای انتخاب پوشش مطلوب و انزجار و تصمیم برای عبور از بستری که توان تغییر آن را نداشته‌اند اظهار کرده‌اند.

«میخواستم هر چقدر میتونم از خونوادم دور بشم یعنی از پدرم بیشتر دور بشم فاصله بگیرم، اصلا دلم نمی‌خواست برگردم خب اون شهری که من توش بزرگ شده بودم خیلی سنتیه. خیلی قضاوت شدیده این چیزها باعث می‌شد که من واقعا اصلا یه میلی به آزادی داشتم که دوست داشتم کنده بشم. همه این‌ها به هم وصله. میدونین به نظر من مهاجرت کردن کنده شدن از یه چیزی یه میلی برای مبارزه است انگار یه میلی برای ساختن. برای من مبارزه برای آزادی بود الان که همه چیزها رو میدارم کنار همدیگه و مثلا الان که دیگه توی یه کشوری‌ام که آزادم، متوجه میشم بیشترین مسئله من واقعا مبارزه با مردسالاری بود. یعنی همه‌ی این چیزها رو فقط میتونم تو همین عبارت بگنجونم؛ مبارزه با مردسالاری» (م ۱).

مشارکت‌کنندگان در گذر زمان و در مواجهه با واقعیت‌های متصلب برای عبور از انسداد زنانگی و دستیابی به آزادی و استقلال، استراتژی عبور از مردسالاری نهادینه شده‌ی مستولی بر سپهر زندگی خویش را از خانواده و اجتماع تا دولت کلید زده و عبور از بستر موجود را به‌عنوان یک اضطرار به جان خریده‌اند.

۵) پیامد: ازجاکندگی و مهاجرت

مجموع برهم‌کنش شرایط سبب‌ساز و راهبردها تحت تاثیر زمینه و عوامل مداخله‌گر منجر به پیامدهایی خواهند شد. روایت غالب مشارکت‌کنندگان بیانگر این موضوع است که این گروه

خاص زنان که به‌طور مستقل به کشورهای توسعه‌یافته مهاجرت کرده‌اند، به تجربه و در گذر زمان تحقق خویشتن مطلوب خویش را به‌ویژه در حصار متصلب زنانگی برساخته‌ی مردسالاری نهادینه شده در سپهرهای مختلف زندگی خود ناممکن دیده، دست به تلاش برای رهایی و عبور از این مرزها و محدودیت‌ها زده‌اند. اما امید خود را برای تغییر شرایط و گشودن انسدادها از دست داده و بستر موجود را برای بقای مطلوب و آرزومندی‌های خویش ناممکن دیده، از جا کنده شده به اضطراب عبور از بستر موجود را انتخاب و رخت مهاجرت بر بسته‌اند.

«..... اگر من بمانم فقط خودمو قربانی می‌کنم و اگر من بخوام زنده باشم باید از اینجا برم و بودن و ماندن چیزی را درست نمی‌کند... من همان حسی که نسبت به مبارزه با مردسالاری در خانواده‌ام را داشتم احساس می‌کردم. من متوجه شدم با زندگی کردن با خانواده‌ام فقط به فروپاشی روانی و خودکشی برسم پس من می‌روم. حس می‌کردم من با ماندن فقط سرعت آن فروپاشی روانی را سرعت می‌بخشم و اگر می‌خواهم زنده باشم تنها راهش ترک کردن است...» (م ۱).

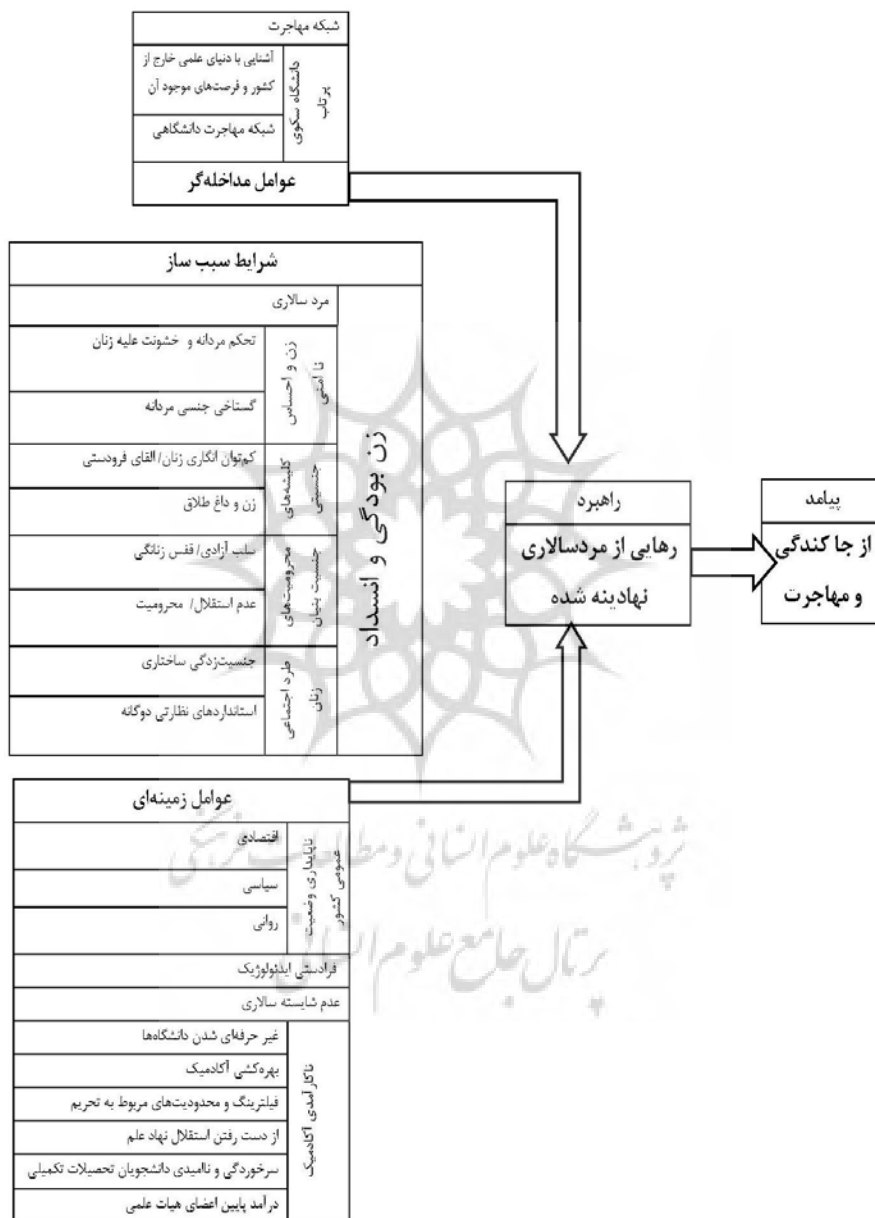
مداقه و تعمق در روایت‌های این گروه از مشارکت‌کنندگان در پژوهش و توجه به مفاهیمی که به تکرار برای توصیف وضعیت خود در سال‌های پایانی زندگی در ایران به‌کار برده‌اند این واقعیت را به ذهن متبادر می‌سازد که این زنان تنها روزنه‌ی امید را برای رهایی از وضعیت موجود و نجات و تحقق خویشتن، ساختن زندگی جدید بر اساس درک از شرایط و آمال و آرزوهای خود در فراسوی مرزها به دور از نامطلوبی‌های انضمامی بستر و به‌ویژه سدهای مترتب بر زنانگی خود می‌دیده‌اند. مشارکت‌کنندگان برای بازنمایی احوالات فردی و همچنین شرایط موجود در واپسین سال‌های زندگی خود در ایران به کرات از جملاتی با مضامین "نامیدی از تغییر" "نامیدی از آینده" "عدم گشایش" "قربانی شدن" "فروپاشی روانی" "به آستانه رسیدن صبر زنان" "سخت بودن شرایط" "مردسالاری" "چالش‌ها" "حصارها" "محدودیت‌ها" "محرومیت‌ها" "فشار" "کنترل‌گری" "عصبانیت" "تحقیر" "بدبختی" "خفه شدن" و "جرأت‌مند شدن زنان" استفاده کرده‌اند.

۶- مقوله‌ی هسته: زن بودگی و انسداد

این زنان در بستر زن بودگی راه‌های ارتقا و تحرک اجتماعی به معنای دسترسی به موقعیت‌های اجتماعی بالاتر و شکوفائی استعدادها را برای خود دور از دسترس می‌دیده‌اند و به این باور رسیده بوده‌اند که زن بودگی، کلیشه‌ها و ساختارهای مترتب بر آن چنان حصار می‌تصلب آنان را در برگرفته و فرصت پریدن و شکوفا شدن را از آنان گرفته است. گویی اینان زن بودگی خود را در دوایر انسداد محاط می‌دیده و آستانه‌ی تحمل‌شان در مواجهه‌ی مداوم با شرایط از پیش موجود و سدهای پیش رو که فردیت، استقلال و آزادی آن‌ها را در محاصره قرار می‌داده و انرژی‌ها و توانمندی‌های‌شان را به محاق می‌برده‌اند، به پایان رسیده بوده است. این زنان در عین تجربه‌ی انسداد و تصلب شرایط در بستر زنانگی، امید به تغییر و حصول گشایش در شرایط موجود را نیز از دست داده و برای بودن، تغییر محیط را اجتناب‌ناپذیر می‌دانسته‌اند.

تقریباً همه مشارکت‌کنندگان بر این نظر بوده‌اند که تجربه‌ی آنان از زیست زنانه در جامعه ایران در هم تنیده با عواملی انتسابی برای جنس زن بوده که عرصه زندگی را برای آنان حتی در مقایسه با مردان تنگ‌تر کرده است. به‌زعم مشارکت‌کنندگان در این پژوهش در جامعه‌ی ایران ساختارهای اجتماعی از پیش موجود سد راه عاملیت زنان بوده و جنس زن را در حاشیه، تحت کنترل و دور از متن اصلی اجتماع نگه می‌دارند. یافته‌ها گویای این است که در میدان جنسیت است که نامطلوبی‌های اقتصادی، سیاسی، آکادمیک و ... که در این پژوهش ذیل عنوان عوامل زمینه‌ای آمده‌اند و برای عموم مردم موضوعیت دارد در تقاطع با دوایر انسداد زنانگی قرار گرفته و هم‌افزا می‌شوند. در نتیجه احساس انسداد، طرد و محرومیت دو چندان می‌شود. به‌طور مثال مشارکت‌کنندگان برای بیان حدود مضاعف‌شدگی محرومیت‌های خود از ترکیب‌هایی از قبیل زن مطلقه، زن کرد سنی، دختر مجرد، زن مهندسی خوانده، زن حقوق خوانده، زن استقلال طلب، زن آزادی خواه و ... به تکرار استفاده کرده‌اند.

۷- مدل پارادایمی تحقیق

شکل ۱: مدل پارادایمی مهاجرت‌های بین‌المللی مستقل زنان ایرانی

بحث و نتیجه‌گیری

هدف این پژوهش کنکاشی سیستماتیک و علمی در سیستم معنایی زنان مهاجر برای درک و فهم اینکه فرایند مهاجرت مستقل بین‌المللی زنان چه درهم‌تندگی‌هایی با ساخت اجتماعی جنسیت در جامعه‌ی ایران دارد، بود. این مطالعه با جمع‌آوری داده‌های کیفی با تکنیک مصاحبه‌ی عمیق و روش نظریه زمینه‌ای انجام شده است. اجزای اصلی مدل پارادایمی تحقیق زنانگی و انسداد (مقوله‌ی هسته)، رهایی از مردسالاری نهادینه شده (راهبرد) و از جا‌کنندگی و مهاجرت (پیامد) بوده‌اند. منظور از انسداد، مسدود بودن راه ارتقا و تحرک اجتماعی است. غالب این زنان مهاجر مستقل به کشورهای توسعه‌یافته‌ی غربی در روایت‌های‌شان از نقش برجسته‌ی مقولات در هم تنیده با جنسیت زنانه در شکل‌دهی به مهاجرت خود حکایت کرده‌اند. این مقولات تحت عناوین مرد سالاری، زن و احساس ناامنی، کلیشه‌های جنسیتی، محرومیت‌های جنسیت‌بنیان و طرد اجتماعی زنان شناسایی شده‌اند که مزید بر ناپایداری‌های اقتصادی و سیاسی و به دنبال آن تکانه‌های مکرر روانی منفی در کشور، فرادستی ایدئولوژیک، عدم شایسته‌سالاری در نظام اداری و همچنین نارضایتی از نهاد دانشگاه، نقش برجسته‌ای در مهاجرت این زنان به کشورهای توسعه‌یافته‌ی غربی داشته‌اند. همچنین شبکه‌ی مهاجرت به معنای پیوندهای ارتباطی که این افراد با خارج از کشور داشته‌اند و بستر دانشگاه به‌عنوان محیطی که افراد را با دنیای خارج و امکانات و فرصت‌های آن آشنا می‌کند، شرایط را برای مهاجرت آن‌ها تسهیل کرده‌اند. این زنان که در زمان اقامت در ایران به‌ویژه ساخت اجتماعی جنسیت زنانه را سدی بر ابعاد مختلف زندگی خود می‌دیده‌اند، پذیرش و هم‌نوایی با آن را نیز در تقابل با عاملیت خود دیده، دست به کنش زده‌اند و در پی کسب استقلال و رهایی از چارچوب‌های پدرسالارانه و مردسالارانه‌ی مترتب بر زنانگی خویش، از کانون خانواده و پیش فرض‌های ذهنی رایج گرفته تا قوانین موجود و نهادها و ساختارهای کلان کشور برآمده‌اند. آن‌ها به دفعات طی فعل و انفعالات و کشمکش با محیط، در پی مستحیل نمودن موانع و رهایی از شرایط جبری مترتب بر خود و زنانگی خود برآمده اما نه گشایشی و نه امید به گشایشی متصور دیده‌اند. در گذر زمان ناتوانی در پذیرش چنین وضعیتی و همچنین ناامیدی از تغییر شرایط بر آنها چیره گشته آرزومندی‌های

خویش را به فراسوی مرزها افکنده، از جا کنده شده و به مرحله‌ای رسیده‌اند که تنها راه را برای رفع این انسدادها در عبور از این بستر و نهادن همه چیز پشت سر و ساختن زندگی جدیدی از نو در بستری و در کشوری دیگر دیده‌اند که مرتفع‌کننده‌ی انسدادها، نقصان‌ها و ناکامی‌های زندگی کنونی از گذشته تا حال بوده و نوید دهنده‌ی زندگی‌ای بهتر و گشوده‌تر باشد. از جا کنده‌گی و مهاجرت این زنان در غالب این روایت‌ها نه انتخابی برای تحقق ایده‌آل‌ها بلکه معلول ناخشنودی از شرایط در مبدأ و اضطراری بوده است که در هیبت تلاش برای رهایی و همچنین تحقق توانمندی‌های فرد رخ می‌نموده است.

جنسیت از سوی اجتماع و ساختارهای مردسالار برساخت شده و ابعاد زندگی زنان را احاطه می‌کند. جنسیت زنانه تفوق مردان همچنین احساس نا امنی از سوی مردان و جامعه‌ی مردسالار، پیش‌داوری‌های جنسیتی و درجاتی از محرومیت و طرد اجتماعی را برای زنان به همراه دارد. در این حصار جنسیت است که نقصان‌ها و نامطلوبی‌های رایج در کشور از جمله در حوزه‌های اقتصادی، سیاسی، ایدئولوژیک و آکادمیک در بستر زنانگی و در تقاطع با محرومیت‌ها و محدودیت‌های جنسیتی مضاعف شده و تجربه‌ی انسداد را در این زنان دو چندان و غیرقابل تحمل می‌کرده است. استراتژی این زنان در این میدان نه انفعال بلکه مبارزه با مردسالاری و تلاش برای رهایی از این حصار بوده است. آنچه حائز اهمیت است به سر رسیدن آستانه صبر زنان دگراندیش در کنار افزون شدن جرأت‌ورزی بانوان در سال‌های اخیر است که به موازات پذیرش و تحمل شرایط نامطلوب گزینه‌های دیگری از جمله مبارزه برای رهایی، از جا کنده‌گی و مهاجرت مستقل در فراسوی مرزها را برای آنان در لیست انتخاب قرار داده است.

این یافته‌ها حاکی از این است که جنسیت زنانه در کنار مقولات اقتصادی، سیاسی، ایدئولوژیک همچنین نارضایتی از نظام اداری و نهاد دانشگاه نقش برجسته‌ای در شکل‌دهی به فرایند مهاجرت و از جا کنده‌گی این دسته از زنان داشته است. در این راستا، شریفی و شهنازی (۱۴۰۲) نیز ادعا داشته‌اند که برای جنسیت به‌عنوان سازه‌ای اجتماعی-فرهنگی، می‌توان نقش پررنگی در فرایند مهاجرت در نظر گرفت. مردان عمدتاً با انگیزه‌های اقتصادی دست به مهاجرت می‌زنند، اما نقش دلایل اجتماعی و فرهنگی در مهاجرت زنان پررنگ‌تر است. برای

بسیاری از زنان مهاجرت تجربه آزادی است. زارع مهرجردی و همکاران (۱۴۰۱) نیز در مطالعه‌ی مهاجرت‌های مستقل زنان به شهر تهران انگیزه‌های غیراقتصادی را در مهاجرت این زنان مهم‌تر دانسته‌اند. شریفی و خواجه‌نوری (۱۴۰۱) نتیجه‌گیری کرده‌اند که آنچه که تجربه‌ی مهاجرتی زنان را متفاوت از مردان می‌سازد، جنسیت است. همچنین افیونی و قاسمی (۱۳۹۸) تجربه‌ی ناخوشایند از نابرابری جنسیتی در محل کار و تحصیل و همچنین ناراضی‌هایی نظیر ناراضی سیاسی را از عوامل مهم تشویق زنان ایرانی به مهاجرت‌های برون مرزی دانسته‌اند. صادقی و ولدوند (۱۳۹۴) نیز ساختارهای اقتصادی مردانه و هنجارهای جنسیتی را دارای نقش مهمی در تبیین تفاوت‌های جنسیتی مهاجرت در ایران دانسته‌اند. مبارکیان (۱۳۹۱) نیز رابطه‌ی بین نگرش به جایگاه زنان و همچنین نابرابری و تبعیض علیه زنان در بازار کار با گرایش به مهاجرت زنان را معنادار یافته است. همچنین یافته‌های این پژوهش در رابطه با تاثیر پذیری فرایند مهاجرت از جنسیت به خوبی توسط پراستنادترین مطالعات حوزه دانشی مهاجرت و جنسیت پشتیبانی می‌شوند. از جمله، یافته‌های این مطالعه درباره‌ی ارتباط دو جانبه‌ی ساخت اجتماعی جنسیت و فرایندهای مهاجرت با یافته‌های مطالعه‌های دوناتو و همکاران (۲۰۰۶)، کوران و همکاران (۲۰۰۶)، مهلر و پیزارا^۱ (۲۰۰۶)، بیرکان و ییلماز^۲ (۲۰۲۳) همسو است. همچنین یافته‌ها راجع به نقش عاملیت زنانه در فرایند مهاجرت توسط مطالعه‌های پدرازا (۱۹۹۱)، ویانلو (۲۰۱۳)، جاکا^۳ (۲۰۱۴)، گائیتانو^۴ (۲۰۱۵) و کبیر^۵ (۲۰۲۱) پشتیبانی می‌شوند. نتایج مطالعات پارادو و فلیپین^۶ (۲۰۰۵)، اندروز و شاهرکنی (۲۰۱۴)، کورتینا، تاران و رافائل^۷ (۲۰۱۴)، فرنٹ و همکاران (۲۰۱۴)، گاباسیا^۸ و دوناتو (۲۰۱۵)، فلوری^۹ (۲۰۱۶)، رویسن و

1 Mahler & Pessar

2 Bircan & Yilmaz

3 Jacka

4 Arianne Gaetano

5 Kabir

6 Parado & Flippen

7 Cortina, Taran & Raphael

8 Gabaccia

9 Fluery

سالومون^۱ (۲۰۱۸)، ایلو، آمان و تاوب^۲ (۲۰۲۰) نیز یافته‌های مقاله حول تاثیر پذیری مهاجرت زنان از نابرابری‌های جنسیتی و محروم‌سازی‌های مردسالارانه را پشتیبانی می‌کنند.

آنچه یافته‌های این مطالعه را از سایر مطالعات انجام شده در داخل کشور متمایز می‌کند مطالعه‌ی جنسیت در مهاجرت به جای مطالعه‌ی مهاجرت زنان، پی بردن به نقش به‌سزای مردسالاری و ساخت اجتماعی جنسیت در مهاجرت مستقل زنان ایرانی و به‌طور ویژه احصاء و معرفی روایتی زنانه از مهاجرت است که متمایز از روایت‌های مردانه یا کور جنس مطالعات پیشینی مهاجرت در ایران می‌باشد. همان‌طور که دیده شد محوریت روایت زنانه از مهاجرت در این مطالعه مقولات درهم‌تنیده با ساخت اجتماعی جنسیت و اقتضائات آن بوده است که متأثر از شرایط زمینه‌ای مذکور، واقعیتی به نام مهاجرت را تکوین داده‌اند؛ به عبارتی دیگر، تقابل عاملیت زنانه با ساختارهای مردانه تحت تاثیر شرایط زمینه‌ای و مداخله‌ی کنش یار هابی، عبور از انسداد تجربه‌شده و تکوین واقعیت مهاجرت را برای مشارکت‌کنندگان رقم زده‌اند؛ آنچه که می‌توان "انتخاب مبتنی بر اضطرار" نامید و عنوان "انتخاب جبری" را نیز می‌توان برای آن برگزید.

باید توجه داشت که همچون مطالعات دیگر، این مطالعه نیز از محدودیت‌هایی رنج می‌برد که باید به آن اشاره داشت. در وهله‌ی اول این مطالعه بر گروه کوچکی از زنان مهاجر انجام شده است، آن هم زنانه‌ای که به‌طور مستقل مهاجرت کرده و در کشورهای توسعه‌یافته‌ی غربی سکونت داشته‌اند؛ مسلماً و بر اساس منطق روش‌شناسی کیفی نتایج این مطالعه را نمی‌توان به همه‌ی زنان مهاجر تعمیم داد. دیگر اینکه، در این مطالعه محققان تلاش کرده‌اند درک و فهم سیستم معنایی این دسته از زنان مهاجر نسبت به ساخت اجتماعی جنسیت و نسبت آن با کنش مهاجرت آنان را به شیوه‌ای سیستماتیک و علمی احصاء و روایت کنند، مسلم است که گروه‌های مختلف زنان مهاجر و حتی غیرمهاجر ممکن است روایت‌های متفاوتی داشته باشند. نتایج این مطالعه می‌تواند روزه‌ای به فهم چرایی و چگونگی مهاجرت روزافزون و مستقل زنان باشد.

---

1 Ruysen & Salomone

2 Elo, Aman & Täube

در پایان و بر اساس نتایج این مطالعه و در جهت کاهش مهاجرت زنان پیشنهاد می‌شود که نهادهای سیاستگذار اهتمام لازم را جهت محیا کردن هر چه بیشتر زمینه‌ی حضور و پذیرش زنان در عرصه‌های مختلف اجتماع و کاهش شکاف جنسیتی موجود در کشور به خرج دهند. در بعد پژوهشی نیز مطالعات کمی برای آزمون قضایا و مفروضات برآمده از این مطالعه توصیه می‌شود. همچنین طراحی مطالعات کیفی برای پاسخ به این سؤال که این دسته از زنان پس از مهاجرت نابرابری‌های جنسیتی را چگونه و تا چه حد تجربه کرده و تا چه حد مهاجرت را پاسخگوی دغدغه‌های پیشینی و راهی به سوی تحقق توانمندی‌های خود دیده‌اند، توصیه می‌شود.

تقدیر و تشکر

این مقاله برگرفته از رساله دکتری نویسنده اول مقاله در رشته جامعه‌شناسی است که در دانشکده اقتصاد، مدیریت و علوم اجتماعی دانشگاه شیراز به انجام رسیده است. نویسندگان مقاله در مراحل گوناگون پژوهش، از ارزیابی‌ها و بازخوردهای محققین و اساتید بخش جامعه‌شناسی دانشگاه شیراز بهره برده‌اند که جای تقدیر و تشکر دارد. همچنین از نظرات اصلاحی و سازنده داوران ناشناس مقاله حاضر و نیز همکاری تمامی مشارکت‌کنندگان در تحقیق سپاسگزاری می‌گردد.

منابع

ارشاد، فرهنگ، و حزباوی، عزیز. (۱۳۸۴). بررسی برخی انگیزه‌های تمایل به برون کوچی از شهر اهواز، *مجله جامعه‌شناسی ایران*، ۶(۲)، ۱۰۷-۱۲۰.

<http://www.jsi-isa.ir/?action=article&au=176699&au>

اسماعیلی، نصیبه، و محمودیان، حسین. (۱۳۹۶). زنان و مهاجرت به شهر همدان؛ تعیین‌کننده‌ها و پیامدهای آن، *پژوهش‌های جامعه‌شناسی معاصر*، ۶(۱۰)، ۸۳-۶۱.

<https://doi.org/10.22084/csr.2017.10542.1125>

اشتراوس، انسلم. و کوربین، جولیت (۱۳۹۰). *مبانی پژوهش کیفی: فنون و مراحل تولید نظریه‌ی زمینه‌ای* (ترجمه‌ی ابراهیم افشار)، تهران: نشر نی.

افیونی، شکوه، و قاسمی، عاصمه. (۱۳۹۸). تحلیل تجربه‌ی زیسته زنان از مهاجرت (مطالعه‌ی مهاجرت برون مرزی زنان)، *علوم اجتماعی*، ۲۶ (۸۷)، ۱۷۸-۱۵۵.

<https://doi.org/10.22054/qjss.2020.46305.2146>

پایگاه تحلیلی خبری عصر ایران. ۱۳۹۸. «شاخص شکاف جنسیتی در مورد ایران چه می‌گوید؟» کد خبر:

<https://www.asriran.com/fa/news/707534> .۷۰۷۵۳۴

خواجه نوری، بیژن، و شریفی، علی. (۱۴۰۱). مروری بر زمینه‌ها، انواع و پیامدهای مهاجرت بین‌المللی

زنان. *زن و جامعه*، ۱۳ (۴۹)، ۵۳-۷۴. <https://doi.org/10.30495/JZVI.2022.22856.3019>

رصدخانه مهاجرت ایران. (۱۴۰۱). سالنامه آماری مهاجرت ایران. قابل دسترسی در:

<https://imobs.ir/outlook/detail/22>

زارع مهرجردی، راحله، فولادیان، مجید، حسنی‌درمیان، غلامرضا، و قاسمی‌اردهایی، علی. (۱۴۰۱).

مطالعه کیفی فرایندهای مهاجرت مستقل زنان به شهر تهران (روایت پژوهی زنان مهاجر استان

یزد). *نامه انجمن جمعیت‌شناسی ایران*، ۱۷ (۳۳)، ۲۶۹-۳۰۶.

<https://doi.org/10.22034/IPAI.2023.562852.1251>

شریفی، علی،، شهنازی، روح‌الله. (۱۴۰۲). مهاجرت و توسعه: آورده‌های مهاجرت‌های بین‌المللی برای

کشورهای مبدأ. *تداوم و تغییر اجتماعی*. <https://doi.org/10.22034/ISCC.2023.19871.1075>

شهبازین، سعیده، صادقی، رسول، و رضایی، مریم. (۱۴۰۰). تحقیقات مهاجرت داخلی در ایران: مرور

حیطه‌ای. *نامه انجمن جمعیت‌شناسی ایران*، ۱۶ (۳۱)، ۳۷۳-۳۴۳.

<https://doi.org/10.22034/jpai.2022.539684.1200>

صادقی، رسول، و ولدوند، لیلا. (۱۳۹۴). جنسیت و مهاجرت: تحلیل جامعه‌شناختی تفاوت‌های جنسیتی

در مهاجرت‌های داخلی در ایران، *پژوهش‌های جامعه‌شناسی معاصر*، ۴ (۷)، ۷۸-۵۵.

https://www.csr.basu.ac.ir/article_1561.html

عربستانی، مهرداد. (۱۳۹۷). *تمنای رفتن: مهاجرت به خارج در میان‌ذهنیت ایرانی*، تهران: انتشارات پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات.

کاستلز، استفن. و میلر، مارک (۱۳۹۶). *عصر مهاجرت: جابجایی بین‌المللی جمعیت در دنیای مدرن*. (ترجمه‌ی علی طائفی)، تهران: نشر جامعه‌شناسان.

گیدنز، آنتونی و ساتن، فلیپ (۱۴۰۰)، *جامعه‌شناسی*، (ترجمه‌ی حسن چاوشیان)، انتشارات علمی.

مبارکیان، مریم. (۱۳۹۱). بررسی گرایش به مهاجرت به خارج از کشور در بین زنان تهرانی و عوامل مرتبط با آن در سال تحصیلی ۱۳۹۰-۱۳۹۱. پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد جامعه‌شناسی. دانشگاه پیام نور: مرکز پیام نور تهران غرب.

<https://ganj.irandoc.ac.ir/#/articles/5fbd2d1a064bf47ee12bfd199bda20c5>

محمودیانی، سراج‌الدین، و محمودیان، حسین. (۱۳۹۷). زمینه‌های طرح مهاجرت خانوادگی از سوی زنان مهاجر استان تهران. *نامه انجمن جمعیت‌شناسی ایران*، ۱۳(۲۵)، ۹-۳۲.

https://www.jpaiassoc.ir/article_36221.html

مشفق، محمود، و خزایی، معصومه. (۱۳۹۴). تحلیلی بر ویژگی‌ها و تعیین‌کننده‌های مهاجرت مستقل زنان در ایران، *مطالعات راهبردی زنان (کتاب زنان سابق)*، ۱۷(۶۷)، ۱۲۴-۸۵.

https://www.jwss.ir/article_12429.html

مشفق، محمود. (۱۳۹۷). همایش ملی «مطالعات ایرانیان دور از وطن؛ هویت‌ها، پیوندها و سیاست‌ها» پایگاه خبری تحلیلی علامه طباطبایی (عطنا)، کد خبر: ۲۶۲۴۱۵.

<https://www.atnanews.ir/0016GV>

نظری، ساره. (۱۳۹۵). تبیین تمایل به مهاجرت در زنان دانشجوی ایرانی به خارج از کشور، پایان‌نامه‌ی کارشناسی‌ارشد رشته مطالعات زنان، دانشگاه الزهراء: دانشکده علوم اجتماعی و اقتصادی.

<https://ganj.irandoc.ac.ir/#/articles/fc970bcb4f0733486e3e406cd6118804>

Ahmad, A. (2017). *Everyday Conversions: Islam, Domestic Work, and South Asian Migrant Women in Kuwait*. Duke University Press. <https://doi.org/10.1215/9780822373223>

- Andrews, A., & Shahrokni, N. (2014). Patriarchal Accommodations: Women's Mobility and Policies of Gender Difference from Urban Iran to Migrant Mexico. *Journal of Contemporary Ethnography*, 43(2), 148-175. <https://doi.org/10.1177/0891241613516628>
- Bircan, T., & Yilmaz, S. (2023). A critique of gender-blind migration theories and data sources. *International Migration*, 61(4), 170-185. <https://doi.org/10.1111/imig.13088>
- Boyd, M., & Grieco, E. (2003). Women and Migration: Incorporating Gender into International Migration Theory. *Migration Information Source*, 1(35), 28. <https://citeseerx.ist.psu.edu/document?repid=rep1&type=pdf&doi=7dc93e577c70af59c3b83029889f54bb1f80a101>
- Chant, S. and S. A. Radcliffe (1992) 'Migration and Development: The Importance of Gender', in S. Chant (ed.), *Gender and Migration in Developing Countries*. (pp: 1-29). London: Belhaven Press.
- Cortina, J., Taran, P. & Raphael, A. (2014). *Migration and Youth: Challenges and Opportunities*. Global Migration Group/ UNICEF/ Chapter 4. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000227720>
- Creswell, J. W., & Creswell, J. D. (2005). *Mixed methods research: Developments, debates, and dilemma* (pp. 315-26). Oakland, CA: Berrett-Koehler Publishers.
- Curran, S. R., Shafer, S., Donato, K. M., & Garip, F. (2006). Mapping Gender and Migration in Sociological Scholarship: Is it Segregation or Integration? *International Migration Review*, 40(1), 199-223. <https://doi.org/10.1111%2Fj.1747-7379.2006.00008.x>
- Donato, K. M., & Gabaccia, D. (2015). *Gender and International Migration: From the Slavery Era to the Global Age*. Russell Sage Foundation.
- Donato, K. M., Gabaccia, D., Holdaway, J., Manalansan IV, M., & Pessar, P. R. (2006). A Glass Half Full? Gender in Migration Studies. *International Migration Review*, 40(1), 3-26. <https://doi.org/10.1111/j.1747-7379.2006.00001.x>
- Elo, M., Aman, R., & Täube, F. (2020). Female Migrants and Brain Waste—A Conceptual Challenge with Societal Implications. *International Migration*, (Special Issue Article) <https://doi.org/10.1111/imig.12783>
- Ferrant, G., Loiseau, E., & Nowacka, K. (2014). *The Role of Discriminatory Social Institutions in Female South-South Migration*. Paris: OECD Development Centre.

- Fleury, A. (2016). Understanding Women and Migration: A Literature Review. Global Knowledge Partnership on Migration and Development Working Paper, 8. https://www.oecd.org/dev/development-gender/SIGI%20and%20Female%20Migration_final.pdf
- Gabaccia, D., & Donato, K. M. (2015). *Gender and International Migration*. Russell Sage Foundation.
- Gaetano, A. M. (2015). *Out to Work: Migration, Gender, and the Changing Lives of Rural Women in Contemporary China*. University of Hawaii Press.
- Heaman, M., et al. (2013). Migrant women's utilization of prenatal care: a systematic review. *Maternal and Child Health Journal*, 17(5), 816-836. <https://doi.org/10.1007/s10995-012-1058-z>
- Hofmann, E. T. (2014). Does gender ideology matter in migration? Evidence from the Republic of Georgia. *International Journal of Sociology*, 44(3), 23-41. <https://doi.org/10.2753/IJS0020-7659440302>
- Jacka, T. (2014). *Rural women in urban China: Gender, migration, and social change*. Routledge.
- Kabir, H. (2021). Notion of belonging in the nation-state: gendered construction of international migration aspirations among university students in Bangladesh. *Migration Letters*, 18(4), 463-476. <https://migrationletters.com/index.php/ml/article/view/1158>
- Mahler, S. J., & Pessar, P. R. (2006). Gender Matters: Ethnographers Bring Gender from the Periphery Toward the Core of Migration Studies. *International Migration Review*, 40(1), 27-63. <https://doi.org/10.1111/j.1747-7379.2006.00002.x>
- Ortiz, V. (1996). Migration and Marriage among Puerto Rican Women. *International Migration Review*, 30(2), 460-484. <https://doi.org/10.1177/019791839603000204>
- Parrado, E. A., & Flippen, C. A. (2005). Migration and Gender among Mexican Women. *American Sociological Review*, 70(4), 606-632. <https://doi.org/10.1177/000312240507000404>
- Pedraza, S. (1991). Women and Migration: The Social Consequences of Gender. *Annual Review of Sociology*, 17(1), 303-325. <https://doi.org/10.1146/annurev.so.17.080191.001511>

- Ruysen, I., & Salomone, S. (2018). Female migration: A way out of discrimination?. *Journal of Development Economics*, 130, 224-241. <http://dx.doi.org/10.1016/j.jdeveco.2017.10.010>
- Sandelowski, M., & Barroso, J. (2002). Reading qualitative studies. *International Journal of Qualitative Methods*, 1(1), 74-108. <https://doi.org/10.1177/160940690200100107>
- Strauss, A., & Corbin, J. (1998). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory* (2nd ed.). Sage Publications, Inc.
- Tong, A., Sainsbury, P., & Craig, J. (2007). Consolidated criteria for reporting qualitative research (COREQ): a 32-item checklist for interviews and focus groups. *International Journal for Quality in Health Care*, 19(6), 349-357. <https://doi.org/10.1093/intqhc/mzm042>
- Uteng, T.P (2011). Gender and Mobility in the Developing World, Background Paper, World Development Report, World Bank.
- Vianello, F. A. (2013). Ukrainian Migrant Women's Social Remittances: Contents and Effects on Families Left Behind. *Migration Letters*, 10(1), 91-100. <https://ideas.repec.org/a/mig/journal/v10y2013i1p91-100.html>
- Walby, S. (1990). From private to public patriarchy: the periodization of British history. *Women's Studies International Forum*, 13(1-2), 91-104. [https://doi.org/10.1016/0277-5395\(90\)90076-A](https://doi.org/10.1016/0277-5395(90)90076-A)
- Wright, K., Naar-King, S., Lam, P., Templin, T., & Frey, M. (2007). Stigma scale revised: reliability and validity of a brief measure of stigma for HIV+ youth. *Journal of Adolescent Health*, 40(1), 96-98. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1054139X06003004>